

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

bakalářské prezenční studium
2009 – 2012

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kristýna Štěpánková

Praha od počátku 20. století po začátek 1. světové války

Praha 2012

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Anna Huliciusová

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Full-Time Studies
2009 - 2012

BACHELOR THESIS

Kristýna Štěpánková

Prague from the beginning of 20th Century until the beginning of
World War I

Prague 2012

**The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Anna
Huliciusová**

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

Kristýna Štěpánková, v Praze dne 20. března 2012

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Anně Huliciusové za její nekonečnou trpělivost, vstřícnost a ochotu při vedení mé bakalářské práce a času, který mi věnovala. Zvláštní dík patří MgA. Barboře Hrtáňové nejen za rady o uměleckých směrech a Giacomo Maternini za jeho věcné připomínky, kritiku a trpělivost.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá hospodářským, kulturním a politickým vývojem Prahy od roku 1900 až do počátku 1. světové války. Věnuje se důsledkům průmyslové revoluce, stavbou Obecního domu a moderními uměleckými směry, revolučním rokem 1905 a spektrem politických stran a jejich listů. Na závěr se věnuje počátku 1. světové války.

Klíčové pojmy

Praha, Rakousko-Uhersko, Češi, země Koruny české, politické strany, Obecní dům, secese, moderna, volební právo, 1. světová válka

Annotation

This thesis deals with the economic, cultural and political development of Prague from the year 1900 until the beginning of the first World War. It deals with the consequences of the Industrial Revolution, the construction of the Municipal House and the modern art movement, the revolutionary year of 1905 and the spectrum of political parties and their lists. The conclusion is devoted to the beginning of the first World War.

Key words

Prague, Austria-Hungary, the Czechs, Lands of the Bohemian Crown, political parties, the Municipal House, Art Nouveau, Modernism, suffrage, first World War

Obsah

1.	Úvod.....	8
2.	Hospodářská situace českých zemí před 1. světovou válkou	9
3.	Praha - metropole národa bez státu	11
3.1	Secese.....	14
3.1.1	Stavba a výzdoba Obecního domu	15
3.1.3	Období secese a oblékání	20
3.2	Moderna v Praze	22
3.2.3	Moderna v literatuře	24
3.3	Divadlo a jeho herci	26
3.4	Biograf	28
4.	Praha politická.....	30
4.1	Podzim 1905	31
4.2	Politický systém	33
4.3	Stranický systém	34
5.	1. světová válka.....	40
5.2	Velká válka a české země.....	43
6.	Závěr	45
7.	Seznam použité literatury	46
8.	SEZNAM PŘÍLOH.....	50

1. Úvod

Na počátku 20. století procházela česká společnost neuvěřitelným vzestupem. Němci, i když byli císařem nepochybně zvýhodňovaný národ, se cítili poškozování rostoucí silou českého národa a začínali ho vnímat jako soupeře, i když mnohdy cítili respekt k jeho výsledkům, kterých dosáhl na poli vzdělanosti, kultury i hospodářství. Češi se postupně v boji proti germanizaci emancipovali kulturně a dosáhli částečného zrovnoprávnění politického, i když v rámci Rakouska-Uherska ne absolutního, i hospodářského. Tím se postupně završoval proces formování a dozrávání moderního českého národa, který vyvrcholil vznikem samostatné republiky v roce 1918. Zdá se tedy, že český národ by bez svého německého „protivníka“, kterého se snažil jako soka překonat, nikdy na přelomu století nedosáhl takovýchto výsledků.

V Praze, hlavním městě zemí Koruny české, se odehrávala hlavní část kulturní a politické emancipace. Secesní umění a stavba Obecního domu byla odvážnou prezentací Prahy a jejích profrancouzských, tedy protiněmeckých, vztahů. Divadlo a nově vznikající biograf potom pomáhaly šíření českého jazyka i politických a národních myšlenek ke všem vrstvám obyvatelstva, stejně tak jako moderní literatura. České uvědomění se odráží i ve vzniku politických stran a v jejich listech. Češi byli před sto lety nejvyspělejším slovanským národem a fungovali jako vzor pro ostatní. Cílem této práce je představit Prahu jako hlavní město národa bez státu, Prahu před Velkou válkou a text představuje názory lidu pomocí citací článků Národních listů, nejvlivnějších novin té doby. Metodou výzkumu bude tedy studium primárních a samozřejmě i sekundárních pramenů.

2. Hospodářská situace českých zemí před 1. světovou válkou

Od konce 19. století se České země vyvíjely podstatně rychleji než zbytek celé monarchie i její jednotlivé části, včetně do té doby vyspělejších Dolních Rakous a Vídně.¹ V průběhu průmyslové revoluce, která do Čech dorazila s mírným zpožděním, se dokázaly prosadit mnohem výrazněji než ostatní části habsburské monarchie a jejich dopad na ekonomiku celého státu postupně ještě vzrůstal.² Dalším významným faktorem v rozvoji průmyslu byl příliv zahraničního kapitálu. Počet obyvatel zabývajících se zemědělstvím klesal úměrně se stoupajícím počtem průmyslníků. V tomto vývoji měly důležitou úlohu nově vznikající české obchodní banky. Mezi největší patřila Banka živnostenská, Česká průmyslová banka a Pražská úvěrová banka. V roce 1913 se v českých zemích nacházelo 52% průmyslových a živnostenských závodů, a v nich bylo zaměstnáno 57% všech osob činných v průmyslu celého Předlitavska.³ (Do Předlitavska patřily Horní a Dolní Rakousy, Salcbursko, Švýcarsko, Korutany, Tyrolsko, Vorarlbersko, Istrie, Gorice a Gradiška, Terst, Dalmácie, Čechy, Morava, Slezsko, Halič a Bukovina). V českých zemích se vytvářela téměř polovina národního důchodu Předlitavska a zcela dominantní bylo postavení českých zemí ve vybavení energetickými zdroji (těžba uhlí), ve výrobě porcelánu, v textilnictví či v produkci cukru – nejvýznamnější exportní komodity říše. Důležitou zemědělskou plodinou byly brambory, které se pěstovaly v oblastech, které nebyly dostatečně úrodné pro cukrovou řepu, a byly základem rozkvětu potravinářského průmyslu (zejména lihovarnictví, pivovarnictví a sladařství). Před první světovou válkou tedy probíhal velký rozmach průmyslové výroby, na kterém se výrazně podílel rychlý vývoj techniky a četné změny v řadě průmyslových oborů. Jednou z nejvýznamnějších změn bylo zavádění elektřiny jak do výroby, tak do domácností, městské dopravy i veřejného osvětlení. Zejména pouliční elektrické osvětlení se rozšířilo velmi rychle. Další novinkou byl vznik telefonních centrál, zpočátku v Praze, později i v Brně, Plzni a Liberci. Před 1. světovou válkou bylo na 200 centrál a třicet pět tisíc účastnických

¹PÁNEK, Jaroslav a kol. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008. 487 s. ISBN 978-80-246-1544-8. Strana 274.

²PERNES, Jiří. *Pod habsburským orlem: České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2001. 205 s., [24] s. obr. příl. ISBN 80-7243-123-4. Strana 54.

³Viz Pánek, 2008. Strana 56.

stanic.⁴ Dalším revolučním počinem se stalo užívání železobetonu. Tato nově zaváděná stavební hmota úplně změnila charakter mostního stavebnictví a brzy vytlačila nejen dřevěné a železné mosty, běžné v 19. století, ale prosadila se i při stavbě budov.⁵

Významné průmyslové podniky se soustředily především do Prahy. Mezi rychle se vyvíjející patřily elektrotechnické firmy Kolben a Křižík, strojírenské závody (pražský Ringhoffer, který vyráběl železniční vozy, či plzeňský Škoda), automobilka v Kopřivnici a mladoboleslavský závod na výrobu motocyklů a automobilů Laurin&Klement. Tyto firmy se prosadily i na celoevropském trhu. V roce 1911 bylo v českých zemích používáno na dva tisíce automobilů a čtyři tisíce motocyklů. Řada velkých podniků měla ovšem své sídlo ve Vídni, kam také odevzdávaly své zisky. Do Vídně tedy plynulo obrovské množství peněz vyprodukovaných v Českých zemích, a tak byla domácím obyvatelstvem využívána jen malá část.

Vyšší úroveň průmyslové i zemědělské výroby zemí Koruny české se projevovala výsledky na poli hospodářském, kulturním i ve stále se zvyšující úrovni vzdělanosti českého obyvatelstva. Národní školství bylo totiž prvořadým zájmem české společnosti. Český národ v těchto dnech sahal po hvězdách.

⁴AGNEW, Hugh LeCaine. *Češi a země Koruny české*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 549 s. Novověk; sv. 2. ISBN 978-80-200-1626-3. Strana 227.

⁵Viz Pernes, 2001. Strana 57.

3. Praha - metropole národa bez státu

Úspěšný vzestup českého národního hnutí, posilovaný mohutným přílivem lidí z českých venkovních oblastí a počestěním většiny českého měšťanstva, přeměnil Prahu v českou národní metropoli a jazykově české město.⁶ Počátkem 20. století se Praha řadila mezi významná evropská města - po Vídni a Budapešti byla třetím nejlidnatějším městem Rakouska-Uherska (v roce 1900 měla Praha 514 345 obyvatel na 1424ha⁷). Před koncem 19. století byla Praha přesně taková, jakou si ji představujeme, když se začteme do díla Franze Kafky. Praha jako město, ve kterém se zastavil čas. Urbanizace a industrializace ovšem měly své požadavky a město uzavřené do barokních hradeb je absolutně nemohlo splňovat. Dalším popudem ke změně byl fakt, že přehluštěné centrum velkoměsta bylo i na konci 19. století postihováno zhoubnými epidemiemi cholery, tyfu a dalších infekčních onemocnění, a bylo tedy potřeba asanačního plánu, který by městu přinesl lepší hygienické podmínky. Na přelomu století se tedy Praha začala měnit. Na sedm set domů bylo zbořeno na Židovském Městě - Josefově, kde překračovala hustota obyvatel 1800 osob na hektar, avšak pouze zlomek z nich byli Židé. Zachována zůstala pouze historická radnice, šest synagog a starý židovský hřbitov.⁸ Asanační demolice zasáhly také Staré Město a částečně i Malou Stranu. Demoliční návrhy ovšem nepočítaly s historickou hodnotou budov a tento divoký spád dal vzniknout Klubu Za starou Prahu, který se snažil zastavit triumfující bestii moderny. Byl založen 28. ledna 1900 a mezi jeho největší úspěchy se může počítat zachování mincovny, přesněji řečeno průčelí budovy bývalého paulánského kláštera na Staroměstském náměstí. Zničeny byly, i přes jeho velkou snahu, například barokní kostel sv. Petra a Pavla na Zderaze, dvoupatrový nárožní dům zvaný Laschův či U Slona, (stál na rohu Dlouhé třídy a Staroměstského náměstí) s barokní fasádou, mansardovou střechou se zdobenými vikýři, či takzvanou Kolkovnu, původně středověký palác s velkým nádvořím a hranolovou věží a další architektonické poklady.

⁶LEDVINKA, Václav, ed. a SVATOŠOVÁ, Hana, ed. *Město a jeho dům: kapitoly ze stoleté historie Obecního domu hlavního města Prahy (1901-2001)*. Vyd. 1. Praha: Obecní dům, 2002. 379 s. ISBN 80-86339-12-2. Strana 40.

⁷KOHOUT, Jiří a VANČURA, Jiří. *Praha devatenáctého a dvacátého století: techn. proměny*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1986. 289 s. Strana 109.

⁸HRŮZA, Jiří et al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993. 137 s. Acta Musei Pragensis 93. ISBN 80-85394-01-4. Strana 28.

„Je to vývoj, který je doprovodem a vyjádřením života města. Vedl jistě ke ztrátě mnohých hodnot, které musely ustoupit novým potřebám. Vedl však též k vytvoření nesčetných hodnot nových, které by pro svůj vznik jinak nenalezly prostor.“⁹ Kromě činžovních domů s obchody v přízemí se na nejvíce frekventovaných místech, zejména na tehdy vznikajícím „Zlatém kříži“ (křižovatka Václavského náměstí a Příkopů) stavěly – naštěstí převážně na dobré architektonické úrovni – hotely s restauracemi a kavárnami, banky a peněžní ústavy, biografy, divadla, administrativní budovy a polyfunkční paláce se sálovými prostory, jako jsou například Obecní dům, Koruna nebo Lucerna. To vše večer zářilo světlem plynových a stále více také obloukových elektrických lamp. Asanace, demolice a nová výstavba se téměř nedotkla Hradčan, které se staly útočištěm pro romantiky, spisovatele a malíře, Vyšehradu a Nového Města, které odpovídalo novému trendu. Královské Vinohrady, Smíchov, Karlín či Žižkov z hlediska politického a správního součástí Prahy nebyly. Obce pražského zázemí byly od „královského hlavního města“ odděleny čarou potravní daně, tzv. akcízu, patřily do vlastních politických i soudních okresů a měly samostatnou – začasť městskou – správu a samosprávu. Vnitřní Praha, která mohutně investovala do modernizace infrastruktury a do rozvoje služeb obyvatelstvu, poskytovala desítkám měst a obcí aglomerace množství nákladných zařízení, na které na předměstích nebyly peníze, nebo na které bylo předměstským radám peněz líto. To se týkalo především školství a zdravotnictví.¹⁰ Praha prošla na počátku dvacátého století velkou proměnou: přešla od koňky k autům, vlakům a letadlům, od parního stroje k elektrickým a výbušným motorům, od kavalerie k tankům.¹¹

Funkci čelního představitele pražské samosprávy v české politické veřejnosti zastával starosta královského hlavního města Prahy. V roce 1900 byl do této funkce zvolen staroček JUDr. Vladimír Srb, který od roku 1896 působil jako první náměstek. Znovu zvolen byl v roce 1903 a úřad zastával až do roku 1906. Stejně jako jeho předchůdce JUDr. Jan Podlípny (starostou v letech 1896-1900) dával velmi najevo nezávislost Prahy na Vídni, a to hlavně spoluprací s Francií. Sám několikrát Francii navštívil (dokonce jako nejdůležitější zahraniční host na oslavách 100. výročí narození Victora

⁹Viz Hruža, 1993. Strana 11.

¹⁰Viz Ledvinka, 2002. Strana 14.

¹¹BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny Prahy. II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1998. 565 s. ISBN 80-7185-143-4. Strana 109.

Huga) a v Praze podporoval jak finančně tak organizačně výstavy francouzských malířů (Rodin, van Gogh, Gauguin). Výrazná kulturní orientace celé městské rady se potom projevila v rozhodnutí o stavbě Obecního domu, položením základního kamene pomníku Mistra Jana Husa či postavením pomníku Palackého. Vše bylo dokončeno za působení jeho nástupce JUDr. Karla Groše (starostou od roku 1906 do roku 1918).

„O čtvrt na 12. hod. Právě skončila bouřlivá porada Staročeků. Usneseno většinou hlasů voliti za starostu dra. Groše. Zpráva o tom vyvolala velké nadšení v auditoriu. ... Starostou král. hl. města Prahy zvolen dosavadní I. náměstek dr. Karel Groš. Právě o dvanácté hodině polední vyhlášen byl tento výsledek volby a přijat dlouhotrvajícím potleskem a voláním : Výborné!“¹²

Právě za jeho úřadu se Praha, navzdory Vídni, stala skutečným zahraničním úřadem českého národa, přijímala a hostila desítky delegací ze západní Evropy i Slovanských států. Starosta Groš nejenže utužil vztahy s Francií, ale nově je navázal i s Londýnem.¹³ V době jeho úřadu vrcholila modernizace města, byla dokončena stavba veřejné kanalizace a vodovodu, byl postaven první (infekční) pavilon na Bulovce, psychiatrická léčebna v Bohnicích, Nová radnice na Mariánském náměstí a hlavně byl 5. ledna 1912 slavnostně otevřen Obecní dům.

Bohatnutí města i jeho občanů se odráží v touze po zábavě. Význam kultury zvyšovala okolnost, že značná část obyvatelstva k ní měla aktivní vztah. To dokazuje řada pěveckých, ochotnických a jiných spolků, i příklad mecenáše L. Kaltze, který sponzoroval například Josefa Václava Myslbeka či Aloise Jiráska, a který byl zároveň sběratelem moderního umění (České akademii věd věnoval 1,6 milionů korun, ze kterých bylo každoročně vypláceno 50 tisíc jako nejprestižnější cena, která byla udělována českým výtvarníkům).¹⁴ Ve snaze kulturně uspokojit stále rostoucí populaci hlavního města byly pořádány výstavy, hrány divadelní hry, vznikaly biografy, a to vše na pozadí vznikajících směrů, ať už secese či moderny, které udávaly směr pro generace umělců i pro obyčejné obyvatele města.

¹²Volba starosty král. hlav. města Prahy. *Národní listy*. 1906, ročník 46, svazek 45, strana 3.

¹³*Listy hlavního města Prahy*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy, 2001-2011. Dostupné také z: <<http://www.listypraha.cz>>.

¹⁴SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita a ŠEDINOVÁ, Jiřina. *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. 59 s. Pomocné knihy pro žáky. ISBN 80-04-25998-7. Strana 53.

3.1 Secese

Jugendstil – Art Nouveau – Modern style jsou různá jména pro sloh, který je u nás znám jako secese. Začal vznikat na konci 19. století na protest proti těžkopádným historizujícím tradicím klasického umění, a jako zatím poslední se ujal po celém světě a v širokém spektru umění i společenského života. Tomuto stylu se podařilo bez chyby vyjádřit náladu na přelomu století – ta byla trochu melancholická a dekadentní, na straně druhé oslavující mládí a zrod čehosi nového. Byl vnímán a oslavován jako průlom k moderně a jako první skutečně koherentní umělecký styl po baroku, bez nejmenších tendencí dekadentních či dadaistických. Na straně druhé byl odsuzován jako „ornamentální peklo“, kýč či záležitost pouhé řemeslné zručnosti.¹⁵ Proto se mu také dostalo mnoha hanlivých přezdívek jako „styl vylézající žížaly“, „tasemnicový styl“ či „úhoří styl“. Velmi zásadně ovlivnil ranou modernu, dílo Bauhausu a připravil půdu pro funkcionalismus. U nás byl tento styl nakonec nahrazen modernou a kubismem, který se udržel až do počátku první světové války. Není bez zajímavosti, že na rozdíl od jiných uměleckých hnutí, která byly definována a označena teprve dodatečně (jako baroko, manýrismus apod.), secesní hnutí se rodilo a definovalo „zdola“.¹⁶ V celosvětovém měřítku se dají rozeznat dva proudy secese: jeden se více inspiroval organickou hmotou, druhý, vycházející ze Skotska, byl spíše geometrický.

Je to sloh necírkevní a nearistokratický, jeho nositelkou byla honosná buržoazie, později pronikl v poněkud pokleslejší podobě do nejširších společenských vrstev.¹⁷ Charakteristickými znaky jsou lineární vlnivá sinusoidní křivka, plošnost, ornamentálnost těžící z přírodních tvarů květín, zvířecích i lidských těl a symboličnost. Secese se inspirovala japonským uměním, ale i keltskou kulturou, především však biomorfními tvary.¹⁸ V secesi je dáván důraz na prostornost a zdánlivou beztížnost, průhlednost a výrazný skelet, a zdá se, že se k ní váže téměř neodolatelná potřeba a touha zahalovat vše do měkkých linií – železné mříže, zábradlí, vstupy do metra, budovy i bytové doplňky. Jednota umění a umění pro všechny byly hlavními teoretickými cíli hnutí secese. Mělo tedy jít o spojení všech druhů umění a jejich

¹⁵FAHR-BECKER, Gabriele. *Secese*. 2., upr. vyd. [Praha]: Slovart, 2007. 424 s. ISBN 978-80-7209-896-5. Strana 7.

¹⁶ECO, Umberto, ed. *Dějiny krásy*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. 439 s. ISBN 80-7203-677-7. Strana 78.

¹⁷ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: Idea servis, 2002. 216 s., [7] s. obr. příl. ISBN 80-85970-41-4. Strana 140.

¹⁸Viz Černá, 2002. Strana 141.

začlenění do všedního života tím způsobem, že umělecké principy budou aplikovány až po nejdrobnější předměty denní potřeby.¹⁹

Nejznámější secesní umělec českého původu je bezesporu Alfons Mucha, a to především pro jeho spolupráci se slavnou francouzskou herečkou Sarah Bernhardt, pro kterou navrhoval vše od účesů, šperků přes plakáty až po jevištní dekorace. Zájem o jeho práci a jeho vynikající talent učinily z Muchy jednoho z nejtvůřivějších umělců stylu Art Nouveau. Po svém návratu do Čech začal pracovat na Slovanské epopeji a v roce 1911 vyzdobil malbami Obecní dům, poklad České secese. V Muchových obrazech byla zachycena jak klasická vznešenost a noblesa, tak také dekadentně tajemná provokativnost a výzva; jeho postavy žen byly dámy i tajemné svůdkyně ze světa snů. Doplnky obrazů jen podněcovaly kontrasty a jemné akvarelové tóny spolu s elegantními lineárními formami definovaly Muchův styl světové secese, který byl hlavním ukazatelem klíčových dekoračních motivů.²⁰

V Čechách se projevuje jako bravurní architekt secesního stylu Jan Kotěra (1871-1923). Jeho dům čp. 762, tzv. Peterkův na Václavském náměstí z let 1899 – 1900 je první secesní stavbou pojatou v jednotném stylu.²¹ Další významní představitelé secesní architektury jsou Josef Fanta, tvůrce budovy Hlavního nádraží v Praze, František Bílek, Friedrich Ohmann a samozřejmě Antonín Balšánka Osvald Polívka a jejich Obecní dům.

3.1.1 Stavba a výzdoba Obecního domu

Prvotní impuls k úvahám o stavbě Obecního domu vyšel od pražského spolku Měšťanské besedy. Měšťanská beseda byla tím hybatelem, který na počátku 20. století uvedl do pohybu jednání o vybudování českého reprezentativního společenského střediska v Praze.²² Na rozdíl od německé menšiny, která měla Na Příkopě své kasino, Čechům scházelo podobné společenské centrum, a proto bylo v roce 1902 rozhodnuto, že pro výstavbu reprezentativního domu Čechů bude městem zakoupeno staveniště bývalé kadetní školy. Jedním z důvodů pro výběr tohoto místa byl i fakt, že

¹⁹ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006. 4 sv. ISBN 80-7185-795-5. Strana 341.

²⁰GLENN, Martina. *Alfons Mucha* [online]. Poslední revize 4. 12. 2008. Citováno 18. 3. 2012. <http://www.artmuseum.cz/umelec.php?art_id=563>

²¹Viz Černá, 2002. Strana 144.

²²Viz Ledvinka, 2002. Strana 63.

zde, v takzvaném Královském dvoře, od roku 1383 do roku 1484 sídlili čeští králové a oslavovalo tedy slavnou minulost českého národa. Důvodem poněkud pragmatičtější bylo, že se centrum života Prahy posouvalo směrem ke Královským Vinohradům a stavba takového domu by ho měla přenést zpátky k Prašné bráně, a také snaha o počestění Příkop a s tím související průnik českého obchodního živlu do oblasti, kde se soustředil pražský německý kapitál²³. Pozemek v hodnotě 2 214 000 korun (splatných během následujících 72 let) byl zakoupen. Jako architekti pro výstavbu Obecního domu byli zvoleni Antonín Balšánek a Osvald Polívka, a to z následujících důvodů, které byly uvedeny 14. srpna 1903 v protokolu technické komise: „Že se vypracování plánů svěřuje p. arch. Balšánkovi, lze odůvodniti tím, že dostal jednu z nejvyšších cen [v soutěži na projekt Obecního domu] a že dle uznání poroty má nejlepší fasádu a dále, že se již osvědčil stavbou městského musea a stavbou Plzeňského divadla. Pokud se týče přibrání p. arch. Polívky, lze je odůvodniti tím, že se pro stavbu angažoval více než kdokoli jiný, že na věci pracuje již delší dobu a dále, že je osvědčený praktik, kterého známe lépe než jiného.“²⁴ Jako zajímavost můžeme dodat, že dva výše zmínění architekti nesnášeli jeden druhého a říká se, že po celou dobu stavby Obecního domu komunikovali pouze dopisy. Náklady na stavbu domu pro potřeby a reprezentaci pražské obce byly stanoveny na 2,2 miliony korun. Obecní dům se měl stát místem rozvoje českého národního života, střežou českým společenským organizacím, útočištěm všech Čechů a Slovanů, kteří navštíví Prahu, a při tom všem „stánkem důstojným a všem potřebám moderního života a doby vyhovujícím“.²⁵ Ovšem projekt, mnohokrát projednáváný a měněný, a nakonec odsouhlasený v prvotní podobě, počítal se stavebními náklady v částce 4 681 500 korun.²⁶ Počítalo se s restaurací, místnostmi hracími, výstavními sály i koncertní místností a veškerým moderním vybavením dostupným v té době. Stavba byla zahájena 21. srpna 1905 a na celé její konstrukci se podíleli pouze čeští živnostníci a podnikatelé. Bohužel i při stavbě „majáku českosti“ se setkáváme s korupcí. Případy nejsou prokázané, ale za všechny si uvedeme jeden příklad: jedna z nejdražších zakázek při stavbě bylo ústřední topení a větrání. Cenu nejnižší nabídla firma Jana Štětky a cenu naopak nejvyšší podala První českomoravská

²³Viz Ledvinka, 2002. Strana 78.

²⁴LEDVINKA, Václav. *Documenta Pragensia XV*. Praha: Scriptorium, 1997. 632 s. ISBN 80-9021518-1. Strana 270.

²⁵Viz Ledvinka, 2002. Strana 79.

²⁶Viz Ledvinka, 2002. Strana 80

továrna. Přestože odborníci doporučovali Jana Štětku, rada rozhodla o rozdělení zakázky mezi obě firmy. Důvod se pokusil objasnit Josef Sládeček v knize Pražská samospráva. Obraz jak vypadati nemá: První českomoravská továrna, v jejímž předsednictvu zasedal obecní starší Mellan, odebírala pivo z Měšťanského pivovaru, kde byl členem státní rady městský radní Černohorský, a tito dva tedy na radnici podpořili (a dosáhli) rozdělení tenderu. Na druhou stranu je nutno uvést, že pokud se někdy zdálo, že by chtěl někdo rozhodování městské rady ovlivnit například dary nebo pseudodary, byl zdvořile odmítnut.²⁷

K prospěchu celé budovy přispělo rozhodnutí o její umělecké výrobě, a to zcela zásadním způsobem. 10. listopadu roku 1909 napsali architekti Balšánek a Polívka dopis radě královského hlavního města Prahy o programu umělecké výzdoby celého Obecního domu a zmiňování byli tito umělci: Aleš, Hynais, Mucha, Knüpfer, Pirner, Ženíšek a Uprka. Bylo řečeno, že „nyní po nákladném vystavění Obecního domu není možno šetřiti na vnitřní výzdobě“.²⁸ Pražští občané ale už Obecnímu domu začali říkat Dům u zakopaných milionů.

Obecní dům se nestal jen multifunkční budovou, ale také symbolickou dekorací města. Na fasádě Obecního domu se podařilo vizuálně vyjádřit historii a pýchu celého národa i města. Monumentální dominantou celé budovy je portikus hlavního vstupu s půlkruhovým balkónem (ze kterého byla 28. října 1918 vyhlášena samostatná Československá republika) a edikula se skleněnou mozaikou zhotovenou podle výkresu Karla Špillara, zobrazující personifikovanou Prahu, sedící na trůně a chovající v klíně korunu Českého království. Celý půlkruh je orámován citátem Svatopluka Čecha „*Zdar tobě, Praho! Vzдорuj času, zlobě jak odolalas věky bouřím všem!*“. Na balkon shlíží sousoší Ponížení a Vzkříšení národa a další dekorací jsou znaky čtyř historických pražských měst v osmi polích s vévodícím znakem Prahy. Unikátní sochařské umění té doby se představuje i na dalších částech budovy: Duch dějin (který nahradil původně zamýšleného Bruncvíka) na nároží směrem k Prašné bráně, Literatura a Architektura při boční věžici, Sochařství a Malířství nad severní fasádou, Drama a Hudba lemují Obecní dům až zpět k hlavnímu vchodu, kde končí Rozséváčem a Žnečkou. Sochy doplňuje čtyřicet osm medailonů polopostav ve venkovských krojích a šestnáct maskaronů

²⁷Viz Ledvinka, 2002. Strany 90-92.

²⁸Viz Ledvinka, 2002. Strana 95.

znázorňujících lidské činnosti. Zbytek budovy je zdoben dekoracemi ve tvaru listů lípy, vavřínu a růže.

České národní motivy skloubené s motivy slovanskými pokračují i do vnitřního uspořádání Obecního domu, na jehož výzdobě se podílely desítky předních českých umělců a osobností, a v tom také tkví její vlastní hodnota. V konečném výsledku výzdoba Obecního domu ztělesňuje něco podstatného z tehdejších českých ambicí, ozřejmuje energie rodícího se velkoměsta a je ve své kategorii také součástí moderní obrody umění.²⁹

Francouzská restaurace v přízemí (dochovaná v téměř původní podobě až dodnes), má hlavní prostor vyzdoben alegorickými obrazy. Hlavní zobrazuje Prahu vítající své hosty, dalšími jsou potom alegorie Vinařství a Chmelařství. Naproti tomu v Kavárně je umístěna světelná fontána s reliéfem z Nymfy z carrarského mramoru od Jaroslava Pekárka. Výtahy v hlavní hale jsou jedinou částí Obecního domu, kterou nepostavili Češi, nýbrž byly zadány německé firmě F. Ringhoffer. Výtah na pravé straně, tedy té důležitější, náleží primátorovi, druhý je potom prezidentský. Je to gesto města Prahy, kterým dává najevo, že Obecní dům vždy patřil pouze městu a nikdy státu. Suterén domu je upraven pro široké lidové vrstvy. Keramické obklady zpracovala rakovnická firma RAKO a jsou vyplněny pohledy na starou Prahu. Vstup do Amerického baru je ozdoben kolorovanými kresbami Mikoláše Alše. Jedná se o nejstarší americký bar v Evropě. V suterénu pod Francouzskou restaurací je restaurace Plzeňská, ozdobena malbami Jakuba Obrovského, zaměřeného na lidové vrstvy – nalezneme zde České žně, Junáka i Děvče.

Hlavní foyer v prvním patře je bohatý na figurální i ornamentální výzdobu a tvoří nástup do centrálního prostoru Obecního domu – Smetanovy síně, prostupující několik podlaží. Je vyzdoben vlysy a cvikly s látkou ze Smetanovy Mé vlasti a je doplněn sochami zobrazujícími Vyšehrad a Slovanské tance od Šalouna. Portálem se znakem hlavního města Prahy se z foyeru vchází do Primátorského sálu, jehož výzdobu provedl Alfons Mucha. Tři lunetová pole ztvárňují minulost, přítomnost a budoucnost českého národa a osm cyklů občanské ctnosti (Věrnost je zobrazena J. A. Komenským, Samostatnost Jiříkem z Poděbrad, Síla Vojtěchem z Pernštejna, Spravedlnost ztvárňuje Mistr Jan Hus, Moudrost mateřskou Eliška Přemyslovna, Ostražitost Chodové,

²⁹Viz Ledvinka, 2002. Strana 118.

Bojovnost Jan Žižka a Nepoddajnost Jan Roháč z Dubé). Je to jediný sál v Obecním domě, který není doplněn sochami, aby tak mohla vyniknout jeho jedinečná atmosféra. Sladkovského sál, zvaný původně přednáškový, je vyzdoben velice unikátními tapetami imitujícími hedvábí, sál besední, později přejmenovaný na sál Grégrův se může pochlubit triptychem od Františka Ženíška Život, Poezie a Smrt, a trojicí obrazů Píseň milostná, válečná a pohřební. Srbský salonek, po sarajevském atentátu přejmenovaný na Orientální, salonek Boženy Němcové, Cukrárna či Slovácký salonek jsou dalšími prostory dokazujícími svou jedinečnou výzdobou, že Obecní dům je opravdovou secesní perlou. Pro Riegrův sál namaloval Max Švabinský dvě malby nazvané České jaro. Na jedné jsou pospolu Myslбек, Aleš, Mánes, Smetana a Dvořák, na druhé potom Čech, Neruda, Vrchlický, Němcová a Zeyer. Pod bustou Františka Ladislava Riegra je umístěna mramorová deska se slovy, která pronesl 15. května 1867 na sněmu Království českého, a která vyjadřují pocity celého českého národa na počátku 20. století: *„Státní právo koruny české jest půda pevná, jest skutek nepopíratelný, jest rezultat mnohověké, ba tisícileté činnosti našeho národa. Ono jest rezultátem velikých bojů, často slavných a vítězných, často i nešťastných, ale vždy čestných, které podnikal národ náš k uhájení své individuality a osobnosti politické. Tuto osobnost politickou, tuto individualitu zachovali jsme až do té doby a bylo by to zradou na našich otcích, kdybychom od ní z dobré vůle upustiti chtěli a vydati se chtěli v něco docela nejistého a nestálého. Věci tyto, míním totiž, toto státní právo a politická osobnost království českého jsou nám cenné ba nade všechno drahé.“*

Nejdřív byl 16. října 1911 zahájen provoz kavárny v přízemí. Poté následovalo dvojí otevření Obecního domu. Nejprve byl dům slavnostně otevřen a předán veřejnosti 16. prosince, kdy se ve Smetanově síni k „intimní slavnosti“ sešli městští zastupitelé, magistrátní úředníci a všichni, kdo se na stavbě podíleli. Druhé otevření Obecního domu se uskutečnilo 5. ledna 1912 slavnostní vernisáží výstavy českého výtvarného umění.

„Dnešní den, kdy výstava tato byla zahájena slavnou vernisáží, stal se opravdovým uměleckým zážitkem, jehož nebyli jsme svědky od krásných dnů otevření výstavy Rodinovy pod zahradou Kinských. Zahájení ustanoveno bylo na 2. hod. odpolední. Rada městská teprve k tomuto účelu otevřela nádherné slavnostní síně v 1. patře a sice sály:

*primátorský, Palackého a Riegrův, aby oficiálně přijala zde vynikající reprezentaci našeho politického, kulturního i společenského snažení.*³⁰

Obecní dům byl projevem sebevědomí českého etnika v Praze a jeho městské samosprávy na počátku 20. Století, a tak byl také českou i německou společností pojímán.³¹

3.1.3 Období secese a oblékání

Způsob oblékání, móda, je přesným rozlišovacím znakem: nese pečeť doby, ve které je oblečení nošeno, charakterizuje nositele sociálně, promlouvá o technických možnostech a životním stylu dané doby, o rozšiřujících se horizontech Evropana, o místním podnebí i tradici.³² Podle Ottova slovníku naučného slouží oděv k „ochraně těla proti nepříznivým (zejména nízkým) stupňům teploty, proti škodlivým vlivům mechanickým, proti vlhkosti, prachu; zároveň vyplňuje jakýsi úkol mravní a estetický.“³³ Může se zdát, že úkol estetický je mnohdy důležitější než jakákoliv další funkce oděvu. Oděvní móda je forma kolektivního chování, sociální fakt, který je nadindividuální, je nástrojem luxusu. Móda určuje příslušnost k sociální vrstvě, výraz politických sympatií i emancipace. Pomocí oděvu bylo od nepaměti možno vyjádřit protest nebo souhlas s pravidly, jimiž se daná společnost řídila.³⁴

Secese opouští všechno staré, a razí umění a styl nový, mladý, moderní. Tvůrci oděvů, příslušníci *haute couture* (fr., v českém překladu vysoké krejčovství; francouzský mezinárodní termín používaný pro oblečení šité na míru a vyrobené v Paříži, na jehož výrobu se používají drahé a velmi kvalitní látky), usilují o to, aby drželi se slohovými proměnami krok; paralelně s příslušníky reformních hnutí hledají styl, který bude v souladu s tendencemi, s nimiž přicházejí malíři, grafici, kreslíři a tvůrci interiérů, zakladatelé novodobého designu. První skutečný tvůrce *haute couture*, Paul Poiret, si založil v roce 1903 vlastní salon, kde dal vznikat osobitému stylu, který osvobodil ženy

³⁰Slavnostní otevření I. umělecké výstavy v Obecním domě u Prašné brány. *Národní listy*. 1912, ročník 52, svazek 4, strana 4.

³¹Viz Ledvinka, 2002. Strana 96.

³²KYBALOVÁ, Ludmila. *Doba turnýry a secese*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 295 s. Dějiny odívání. ISBN 80-7106-148-4. Strana 9.

³³*Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. [Praha]: Paseka, 1996-2003. 28 sv. ISBN 80-7203-007-8.

³⁴LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4. Strana 109.

z korzetů, dal jim svobodu a krásné, uvolněné oděvy. Byl to on, který revolučně posunul pas výš, odstranil šněrovačkami vylepšené pasy a uskutečnil opravdovou reformu oděvu. Bohužel se mu nepodařilo své výtvořiny zpřístupnit širokému okruhu žen, neboť jeho modely byly dostupné jen pro nejbohatší společenské vrstvy. Stal se ovšem inspirací pro další módní návrháře i ostatní, kteří měli co dočinění s módou. Ti potom od základu mění dosud platné estetické normy, nově utváří oděvní kánon, a ani oni nepočítají s korzetem. Umělci totiž zjistí, že měkké asymetrické secesní křivky mohou ovíjet i lidské tělo, a zvláště to ženské, a zachvátit ho jakousi smyslnou rozkoší. Mezi ty, kteří významně ovlivnili secesní módu, patří i Alfons Mucha, v Paříži proslavený hlavně v oborech dekorativní tvorby. Navrhoval divadelní kostýmy Sarah Bernhardt, také její šperky, účesy, vybíral materiál pro švadleny. Roku 1896 se uváděla znovu Dáma s kaméliemi v současné dekoraci – tehdy velmi odvážný pokus. Vliv představení se rozšířil na celou tehdejší módu.³⁵ V Čechách se Mucha paradoxně jako módní návrhář neujal ani nijak neprosлавil.

Pražská módní tvorba v letech 1900-1914 pokračuje v tradici kvalitního krejčovského řemesla, které v průběhu 19. století sklídilo řadu mezinárodních úspěchů. Na přelomu století je vytvořena síť zakázkových módních závodů různé velikosti, prosazuje se konfekce, oblíbená je malosériová produkce zejména svrchních oděvů. A jak vlastně oděv na počátku 20. století vypadal? Secesní oděv se nezjednodušuje, jednak díky dodržení úzké linie a také s ohledem na typické kombinování a vrstvení různých druhů látek i ozdob rozšiřuje škálu materiálů. Používají se tkaniny lesklé, měkké, častý je šifon, nová látka zvaná *charmeuse* z viskózového hedvábí, obvyklé jsou korálové výšivky, sametové aplikace, šifon kombinovaný na rukávech s krajkovými vložkami, grogrénové stuhy v pase. Ve velké oblibě je nyní také tzv. irská háčkovaná krajka, dokonce existovaly i šaty v esovité linii celé uháčkované touto technikou, s motivy rostlin a hmyzu.³⁶

Ke svrchnímu oděvu patřily dvě části: kabátek (ať již krátký či dlouhý) nebo živůtek a sukně. „Sukně se protáhla ve vlečku, kterou se dámy naučily nenápadným kopnutím ovinout kolem nohou, takže i jejich postoj měl onu esovitou linii, typickou pro kánon

³⁵MUCHA, Jiří. *Kankán se svatozáří: život a dílo Alfonse Muchy*. 1. vyd. Praha: Obelisk, 1969. 324, [2] s. Strana 196.

³⁶Viz Kybalová, 2006. Strana 141.

Art Nouveau“.³⁷ Je nutné podotknout, že móda už nepřikazuje nosit korzet, pouze neprůsvitnou blůzu pohodlného stylu a tento komplet nosí ženy všech společenských vrstev, i když pořízení oděvu, s ohledem na použitý materiál a stříhovou náročnost, je stále velmi nákladnou záležitostí. Znakem, který poukazoval na příslušnost nositelky k vyšším společenským kruhům, byla kožešina, nošená především tak, aby paradoxně neplnila funkci ochrany proti chladu, ale aby byla pouze ozdobou, symbolem zámožnosti, provokací. V době secese byly v oblibě vzácné a drahé kožešiny, jako činčila, hermelín, sobol, vačice, ocelot nebo síl, a nosily se i v létě.³⁸ Dalším doplňkem byly klobouky. Honosné, bohatě zdobené nejen květinami, perím, ale i celými vycpanými zvířaty a ptáky.³⁹ Mezi další náležitosti patřily taštičky, pompadúrky, nově vznikající kabelky, slunečníky, deštníky, rukavičky a vějíře, a samozřejmě náročné a pestré šperky. V průběhu celé secese se střídají barvy syté (kde převládá hlavně červená, královská modrá a zelená) s barvami pastelovými.

„I když mužské oblečení procházelo jen nevelkými proměnami, muži je nijak nepřehlíželi, ale naopak bedlivě sledovali. Řešili subtilní otázku, kdy obléknout sako, kdy frak, kdy žaket a kdy smoking; v určitých společenských kruzích to bylo vnímáno jako klíčová otázka a pohrdání zasluhovali ti, kdo na ni nedbají.“⁴⁰ Na počátku 20. století se rodí gentleman, ve své dokonalé eleganci spíše nenápadný, jehož vzorem byl král Edvard VII., tehdy nejvíce napodobovaný muž. V Čechách měly svoji zvláštní pozici stejnokroje – důstojnické, úřednické, profesorské i zřízenecké. Měly přednost před civilním společenským oděvem, neboť jako viditelný projev oddané věrnosti císaři symbolizovaly řád a pořádek.⁴¹

3.2 Moderna v Praze

V době označované jako „fin de siècle“ se vedle secese rodí i česká moderna. Prvních čtrnáct let 20. století představuje ve výtvarném umění neobyčejně plodné období, kdy vznikající avantgardní směry zpochybnilly všechny tradiční formy a pravidla.⁴² Mladé

³⁷Viz Mucha, 1969. Strana 194.

³⁸Viz Kybalová, 2006. Strana 123.

³⁹Viz Kybalová, 2006. Strana 131.

⁴⁰Viz Kybalová, 2006. Strana 141.

⁴¹KAPLAN, Jan, ŠLAJCHRT, Viktor a LEDVINKA, Václav. *Praha 1900-2000: sto roků stověžatého města*. [Praha]: Gallery, ©1999. 351 s. ISBN 80-86010-20-1. Strana 28.

⁴²Viz Šárochová, 2006. Strana 343

umělce ovlivnily hlavně dvě výstavy uspořádané v Praze: v roce 1902 navštívil Prahu Auguste Rodin, významný impresionistický sochař (jeho expozice byla k vidění v Praze na Letné).

„Srdečně rozezvučené sympatie národa českého a francouzského vyzněly právě v akordu nejčistší krásy, v souzvuku nadšeného zápalu uměleckého, který vytryskl z hlubin a vyjadřuje pravdu česko-francouzských styků, jež nejsou jen nahodilým zpěněním entusiasmu nad mělčinou. Dvě rasy, cítící umělecky, vyslovující nejpříjemněji svou duši v písni a poezii, sdružují se ve společných zájmech kulturních, jež jsou mohutnou a nádhernou podporou i společných zájmů politických a národních. Výstava děl nejgeniálnějšího sochaře francouzského je přirozeným důsledkem neúnavné a vážné akce, prováděné poslední léta mezi Paříží a Prahou. Naši mladí umělci, sdružení v >Mánesu<, vykonali znamenitý čin tím, že se uchopili myšlenky představití práci Rodinovu českému obecnstvu a čin je tím cennější, že přichází v pravou chvíli.“⁴³

Tři roky poté byla v Praze zorganizována vůbec první souhrnná výstava Edvarda Muncha na světě. Tyto dvě expozice předaly mladým umělcům kritéria modernosti a světovosti. Novými směry ovlivňujícími jejich tvorbu byl expresionismus, fauvismus, kubismus, futurismus a abstrakce. Ve světovém měřítku má význam především český kubismus, katalyzátor vývoje moderního umění té doby. Kubismus byl založen na vnímání plochy a hrany jako nosných prvků krystalických tvarů, které poskytují výtvarnému projevu schopnosti pochopit a vyjádřit duchovní hodnoty smyslově přístupného světa.⁴⁴ V Praze, na rozdíl od Paříže, kubismus nevniká jen do malby a plastiky, ale do všech uměleckých stylů. Mohl tak vzniknout primát – kubismus v architektuře. Dům U Černé Matky Boží byl postaven jako obchodní dům mezi lety 1911 a 1912 architektem Josefem Gočárem, a jde o příklad maximálně citlivého zapojení moderní budovy do historického jádra města. Mezi další zástupce českých kubistů patří Emil Filla, zakladatel legendárního volného seskupení malířů Osma, které mělo již v roce 1907 svoji první výstavu moderního umění a k němuž se hlásil Otakar Kubín, Bohumil Kubišta, Antonín Procházka, Max Horb, Friedrich Feigl a A. E. Pittermann-Longen. Na Osmu volně v roce 1911 navázala Skupina výtvarných umělců, ke které patřil Otto Gutfreund, nejvýznamnější evropský představitel sochařského kubismu.

⁴³Slavnostní otevření výstavy Aug. Rodina. *Národní listy*. 1902, ročník 42, svazek 4, strana 2.

⁴⁴Národní galerie v Praze. *Muzeum českého kubismu* [online]. Citováno dne 15. 3. 2012. <<http://www.ngprague.cz/cz/9/sekce/dum-u-cerne-matky-bozi/>>

Doba před první světovou válkou byla plná nápadů, myšlenek a vizí. V architektuře a umění oněch let šlo o modernu, která ovšem pojem modernosti spojovala s tradicí. Jednalo se o dovršení myšlenek historismu, protože bylo nalezeno východisko ze slepé uličky nápodobových variant.⁴⁵

3.2.3 Moderna v literatuře

Moderní proudy evropského umění se začaly prosazovat na přelomu století i v literatuře, a to vedle pokračující realistické tradice. Tím se prohloubily spory mezi zastánci u nás zakořeněného pojetí společenské odpovědnosti literatury a stoupenců moderních směrů, kteří žádají tvůrčí svobodu⁴⁶, kterou vyjádřili v roce 1895 Manifest české moderny, který se domáhá práva na uplatnění tvůrčí individuality. Manifest koncipovali Josef Svatopluk Machar s Františkem Xaverem Šaldou, a podepsali jej například Otokar Březina, Antonín Sova, Vilém Mrštík, Josef Karel Šlejhar, František Václav Krejčí a reformističtí žurnalisté.⁴⁷

Realismus, navazující na tvorbu posledního desetiletí, se upevňuje díky překladům klasických světových realistických děl autorů jako Charles Dickens, Honoré de Balzac, Lev N. Tolstoj či Fjodor M. Dostojevskij, a umělecky pokračuje v tvorbě Aloise Jiráska, Josefa Holečka a Zikmunda Wintera. Naopak směrem odmítajícím společenské poslání umění, zdůrazňujícím patologické stavy lidského vědomí, smrt, zánik, nespoutaný sexuální život je dekadence. Ovšem v Čechách křiklavý rozpor mezi životní realitou spisovatele a uměleckou podobou života vzbuzoval pouze opovržení nových básnických generací. Stejně tak symbolismus, který je inspirovaný hlavně francouzskými Prokletými básníky a Alanem Edgarem Poem, a který není od dekadence oddělen jednoznačnou hranicí. Snaží se pomocí symbolů zobrazit nezobrazitelné, jako nálady, emoce a city. Symboly jsou pouze znakovými prostředníky, jak toho dosáhnout. Jistým přiblížením k symbolismu, avšak méně negativní, je impresionismus, který zprostředkovává smyslové zážitky, zdůrazňuje smyslové vjemy a snaží se zobrazit dojem a náladu daného okamžiku. Oba tyto směry se poměrně silně projevují v poezii, kde jsou představovány hlavně Antonínem Sovou a Otokarem Březinou;

⁴⁵Viz Šarochová, 2006- Strana 350.

⁴⁶GALÍK, Josef et al. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 547 s. ISBN 80-85839-04-0. Strana 168.

⁴⁷Viz Galík, 1994. Strana 168.

impresionistická inspirace se pak plně rozvinula v dílech Karla Tomana a Fráni Šrámka.⁴⁸ U literátů, kteří inklinovali k silicím anarchistickému hnutí, se projevil zřetelný spojení s politickým životem země. Mezi anarchistické básníky, kteří se soustředili kolem časopisu *Nový kult*, patřili například František Gellner či Stanislav Kostka Neumann. Poslední zmíněný se projevoval i v naturalismu, směru, který filosoficky stavěl na pozitivismu a spolu s vitalismem tvořil dvojediný proud. Nebyl tak širokým směrem jako například realismus, ale v jeho rámci se zrodila díla, která patří k ozdobám českého písemnictví.⁴⁹ Do podoby nově vznikajícího směru zasáhl několika svými díly i Fráňa Šrámek, později v něm tvořil i Karel Čapek, a poznamenal i prvotiny Jiřího Wolker. Literární scéna před Velkou válkou byla tedy velmi pestrá a různorodá. Můžeme říct, že jednotlivým proudům moderních směrů odpovídaly obdobné projevy v jiných, zejména výtvarných směrech.⁵⁰

Vnad svůdných mnoho Praha má.

Tam po chodníku jdou v bílém
dragouni s křivýma nohama,
s kníry jak císař Vilém.

Medici jsou tam a juristé
a mladí, pěkní kněží.
Ti mnoho v knihách zajisté,
víc ještě u holek leží. - -

V lásce, ach, člověk upadá
z nesnáze do nesnáze.
Mé srdce touhou uvadá,
a ty mi flámuješ v Praze.⁵¹

⁴⁸BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 439 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8. Strana 135.

⁴⁹SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce. 3, Období od 90. let 19. století po polovinu 40. let 20. století*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2000. 174 s. ISBN 80-242-0259-X. Strana 82.

⁵⁰Viz Svozil, 2000. Strana 86.

⁵¹GELLNER, František. *Radosti života*. Vyd. 8., V nakl. Mat'a 2. Praha: Mat'a, 2011. 84 s. Bouře; sv. 3. ISBN 978-80-7287-156-8.

Dalším výrazným prvkem kulturního života byla paralelní existence českého a německého jazykového kulturního živlu, obohacovaná o bohatou kulturu židovskou.⁵² Především německy píšící autoři rozšiřovali obzor české literatury o evropské a světové podněty, a uplatňovali svůj specifický pohled na české prostředí, ve kterém žili.⁵³ S Prahou jsou spojováni například tito významní německy píšící autoři: Gustav Meyrink, podávající jedinečné svědectví o magické Praze, Rainer Maria Rilke a Franz Kafka, jež bohužel většinu svých rukopisů zničil. Max Brod měl pro Prahu velký význam hlavně jako organizátor a vydavatel. „Zuřivý reportér“ Egon Erwin Kisch pracoval v pražských německých novinách Prager Tagblatt či Bohemia.

3.3 Divadlo a jeho herci

Na sklonku 19. století představovalo české divadlo již velmi rozvinutou a aktivně se projevující oblast umělecké činnosti. Hráló významnou roli v šíření českého jazyka a popularizaci národních myšlenek. V čele dění stálo Národní divadlo v Praze s vyspělým činoherním, operním a baletním souborem.⁵⁴ V obvodu Prahy působilo i několik menších scén, které hrály především pro lidové vrstvy. Vedle profesionálních divadel vyvíjelo činnost několik set amatérských spolků a divadelních odborů.⁵⁵ Ovšem i Národní divadlo se snažilo neobracet svým repertoárem jen k buržoazii, ale i k inteligenci a lidovým vrstvám. Z jeviště Národního divadla pochází i nejobdivovanější a nejoblíbenější herci té doby.

Prvním z nich byl Jindřich Mošna (1837-1911), zcela mimořádný herecký talent. Působil v Národním divadle v letech 1864 – 1911, a spolu s Vlastou Burianem představuje vrchol české jevištní komiky. Mošna vynikal ve frašce, veselohře, operetě, baletu, pantomimě, dramatu, na plenérové scéně arén i v pozlaceném chrámovém prostoru Národního divadla.⁵⁶ Pravý miláček publika, kterému se familiérně říkalo „Mošnička“ či „náš Jindra“. Mošna uměl strhnout svým mimořádným talentem, jaký

⁵²Viz Bednařík, 2011. Strana 135.

⁵³Viz Galík, 1994. Strana 201.

⁵⁴ČERNÝ, František, ed. a KLOSOVÁ, Ljuba, ed. *Dějiny českého divadla. III, Činohra 1848-1918*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1977. 657 s. Strana 282.

⁵⁵Viz Černý, 1977. Strana 282.

⁵⁶ČERNÝ, František. *Portréty pražských herců: slovem a karikaturou*. Vyd. 1. Praha: Pražská scéna, 2010. 244 s. ISBN 978-80-86102-69-6. Strana 12.

příroda vkládá do člověka jen naprosto výjimečně, vrozeným humorem i svou univerzální hereckou dovedností. Dovedl se fantasticky přetělesňovat, měnit svoji tvář, ruce, nohy, tělo, zpíval, stepoval, žongloval, bylo-li třeba, projevil se i jako akrobat a dokonce i jako kaskadér.⁵⁷ S postupem času se jeho postavy měnily a vážněly, a na sklonku svojí kariéry vynikal i v Čechovovi a Gorkém, ale jeho publikum ho navždy milovalo a pamatovalo si ho jako herce komediálního. Mošnova oblíba u lidových diváků tkvěla především v tom, že se dovedl dokonale projevovat jako portrétista drobného českého člověka, který musel v těžkých podmínkách hájit svou existenci i svá politická a národní práva.⁵⁸

„Smrt posledního, který vytrval na scéně Národního divadla z jeho první, slavné herecké družiny, dotkla se nás všech, česky cítících lidí, hluboce a bolestně. ... Není to jen odchod slavného umělce, jenž způsobil upřímný smutek v celé české společnosti. Bylo nutno, bohužel, v poslední době smířit se již s tím, že zmizel z české scény a že jej sotva kdy na ní uvidíme, ale s ním končí téměř půl století českého samostatného divadla, mizí poslední doba skvělé tradice...“⁵⁹

Naproti tomu byl Eduard Vojan (1853-1920), v Národním divadle působící od roku 1888, hercem dramatickým. Když se v roce 1900 Národního divadla ujala mladočeská Společnost národního divadla, stal se Vojan vůdčí osobností činohry. Vedení divadla si rychle uvědomilo, že Vojan je nejen pýchou Národního divadla, ale i soudobé české kultury, a stavělo na něm činoherní repertoár. Ztvárnil například velké role ve hrách Williama Shakespeara – Hamleta, Othella, Macbetha, Leara, Shylocka, Richarda III., dr. Stockhama v Ibsenově Nepříteli lidu či dr. Ranka v Noře, hrál Goethova Mefistu a Schillerova Valdštýna. Eduard Vojan byl totiž nejen herec mimořádného talentu, ale i zcela mimořádného charismatu, jaký mají jen geniální herci.⁶⁰ Ve střední Evropě bylo jeho jméno vyslovováno s velkým respektem a dodnes je považován za jednoho z největších divadelních umělců, jaké kdy české divadlo mělo. Jeho hereckou partnerkou byla již od dob, kdy hrál ve Švandově divadle, Hana Kvapilová, rozená Kubešová (1860-1907). Kubešová přinášela do Národního divadla obrazy moderních žen. Ztělesňovala tu nový ideál ženské krásy, který vyhovoval tehdejší stále více

⁵⁷Viz Černý, 2010. Strana 14.

⁵⁸ČERNÝ, František. *Měnivá tvář divadla, aneb, Dvě století s pražskými herci*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1978. 319 s., [48] s. obr. příl. Strana 70.

⁵⁹Jindřich Mošna. *Národní listy*. 1911, ročník 51, svazek 125, strana 7.

⁶⁰Viz Černý, 2010. Strana 16.

diferencované divácké obci. Namísto oslnivě krásné salonní krasavice pozdně romantického divadla, oddávající se lásce a flirtu, přicházela na jeviště žena, okouzlující diváky svojí přirozenou mánesovskou krásou.⁶¹ Zobrazovala ženy jako cenné bytosti, zpracovávala své postavy i po psychické stránce, její hlas utíchal a ona interpretovala, na co slova nestačila, svým fyzickým jednáním a provázela diváky duševním stavem svých postav. Za úchvatné ztvárnění Ofélie se před ní sklonili všichni kritikové. Hamleta jí hrál právě Eduard Vojan a jejich společný výkon patřil k vrcholnému projevu analyticko-psychologického herectví.

3.4 Biograf

Na počátku 20. století přichází ovšem další, nový způsob zábavy, který změnil nejvýrazněji využívání volného času a to ve všech vrstvách – kino. V Praze se první představení se koná 18. října 1896 (považme, že úplně první promítání krátkých filmů bratrů Lumièreů proběhlo teprve rok předtím!) a to v takzvaném Edisonově kinematografu v hotelu U Černého koně. První ryze český a stálý podnik „Divadlo živých fotografií“, tedy biograf přichází o jedenáct let později a otevírá ho Dismas Šlambor, původně salonní eskamotér žijící pod pseudonymem Viktor Ponrepo,⁶² 15. září 1907 v domě U Modré štiky na Starém Městě, na rohu ulic Karlovy a Liliové.⁶³ Sál měl celkovou kapacitu dvě stě diváků a v roce 1911 jej navštívil dokonce sám Edison. Filmy byly pochopitelně němé a tak je Ponrepoozvlášťňoval vlastními komentáři, pro které byl velmi populární, někdy filmy dokonce vysílal od konce do začátku, aby je nemusel přetáčet. Vysílal jak dokumentární filmy z Francie (Příjezd vlaku, Tržnice) tak filmy české, hrané (Dostaveníčko na mlýnici, Pražský párkař a lepič plakátů, film z dílny Jana Kříženeckého) a promítalo se denně kromě pátku. Další reprezentační kino bylo otevřeno o dva roky později v Lucerně ve Vodičkově ulici. V Praze nastal prudký rozvoj stálých kinematografů. Roku 1910 bylo v Praze v centru a na předměstích dalších 13 kin.⁶⁴ Kino se stalo zábavou všech vrstev obyvatelstva, změnilo způsob trávení volného času, stalo se levnou lidovou rekreací i uměleckým zážitkem. S rozšířením kin přišla ovšem i cenzura, zvýšení poplatků do městské pokladny a

⁶¹Viz Černý, 2010. Strana 19.

⁶²FRED.APPL. Viktor Ponrepo [online]. Citováno 19. 3. 2012. <<http://www.csfd.cz/tvurce/28133-viktor-ponrepo/>>

⁶³Viz Bednařík, 2011. Strana 131.

⁶⁴Viz Kohout, 1986. Strana 135.

omezení přístupu dětí na promítání některých filmů. Majitelé kin se tedy sjednotili do Spolku českých majitelů kin a za předsedu si zvolili Viktora Ponrepo.

Světovým trendem při natáčení filmů bylo využívání divadelních herců. Nebyli používáni pro jejich schopnost hrát pro film, ale pro svou autoritu význačných lidí a tím schopnost podepřít vznikající umění, dát mu akademický podklad a upevnit důvěru v jeho existenci.⁶⁵ Prvním hercem se stal Josef Šváb Malostranský, původně pekařský učeň, který byl lidovým zpěvákem a ochotníkem. V osmdesátých letech byl typickým představitelem českého lidového humoru; nacházel silnou odezvu v nejširších lidových vrstvách.⁶⁶ Byl prvním Čechem, který promlouval do Edisonova fonografu, a když se dozvěděl, že Kříženecký, tvůrce prvních českých filmů, hledá herce, neváhal se přihlásit. Objevil se v řadě českých němých filmů, v nichž vytvořil takzvaný *fraternický* typ: kulatoučkého usměvavého muže, budícího smích sklonem hlavy, vykulením očí, našpulením rtů a zamnutím rukou,⁶⁷ stejně jako ve filmu *Sen frátera Ondřeje*.

Profesionální filmová výroba přišla až deset let po Kříženeckém. Kinofa Antonína Pecha byla založena 1. května 1911. Údajně si dojednal s vedením Národního divadla, že pro natáčení hraných filmů dá k dispozici nejen své nejlepší herce, ale i kostýmy a rekvizity. Podle vzoru francouzského komika Maxe Linderu natočil tři komické výstupy s postavou zbrklého pražského mládence Rudiho: *Rudi na křtinách*, *Rudi na záletech* a *Rudi sportsman*.⁶⁸ Kinofa zanikla o tři roky později kvůli nedostatku financí. Pod značkou Asum vstoupila do historie českého filmu společnost divadelní herečky Anny Sedláčkové a jejího manžela, architekta Maxe Urbana (jenž byl v roce 1946 vyznamenán jako průkopník českého filmu). Urban, na rozdíl od většiny filmových tvůrců, kteří natáčeli divadelní dramata, psal většinu námětů pro filmy sám nebo se svými přáteli. Byly to zejména filmy *V překrásném měsíci máji*, *Estrella*, *Idyla ze staré Prahy* a *Americký souboj*.⁶⁹ Výrobnu Asum umlčela válka, a tím zanikla jedna z mála společností, která netvořila film pro komerční úspěch, ale pro lásku k filmu samotnému.

⁶⁵ LINHART, Lubomír. *Malá abeceda filmu*. Praha: Pokrok, 1930. 85, [II] s. Dobrá četba; Sv. 66. Strana 68.

⁶⁶ BARTOŠEK, Luboš. *Náš film: kapitoly z dějin (1896-1945)*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1985. 420 s. Máj; sv. 431. Strana 29.

⁶⁷ Viz Bartošek, 1985. Strana 29.

⁶⁸ Viz Bartošek, 1985. Strana 39.

⁶⁹ Viz Bartošek, 1985. Strana 43.

4. Praha politická

Všechny pražské kulturní či kulturně-politické události počátku století se odehrávaly ve vznícené atmosféře kulturního, národnostního a politického vývoje Čechů, kde významnou roli hrálo zvyšování kulturní a intelektuální úrovně obyvatelstva (v českých zemích na počátku 20. století téměř neexistoval analfabetismus díky vynikajícímu systému národního školství⁷⁰).

Praha byla až do poloviny 20. století národnostně smíšeným městem, i když podíl německé menšiny stále klesal. Kolem roku 1910 bylo Němců 18 753⁷¹ (Židů bylo stejného roku v Praze 29 107⁷²), z toho většina žila v centru Prahy, kolem Příkop, tedy německého centra a Václavského náměstí. Patřili mezi nejbohatší vrstvy obyvatelstva, byli aristokraty, členy důstojnického sboru nebo bankéři; mezi dělníky, řemeslníky nebo drobnými obchodníky bylo jejich zastoupení naprosto mizivé. Češi se od německé společnosti vědomě odcizili, a to přecházelo až v nepřátelství. Jen málo Němců bylo schopno hovořit česky; Češi se naopak německy dokázali domluvit skoro všichni, zejména ti, kterým se dostalo středoškolského vzdělání.⁷³ To je samozřejmě zvýhodňovalo při zájmu o práci ve státní správě či úřadech a usnadňovalo jim to obchod a podnikání. Čeští podnikatelé byli již od konce 19. století velkou konkurencí těm německým, a to pochopitelně nenávisť, která nejen v Praze mezi oběma národy panovala, jen zvyšovalo. Obě národní společnosti se tedy kolem přelomu století v podstatě oddělily a v některých oblastech i uzavřely. Němci po staletí zaujímali v Čechách privilegované postavení, založené zejména na politických výsadách, nicméně sebevědomí dosud podceňovaných a přehlížených Čechů rostlo, a ti se začali dožadovat větších práv.⁷⁴ Jedním z nich bylo všeobecné, rovné, přímé a tajné hlasovací právo. Snaha o získání tohoto práva vyústila ve hnutí za jeho dosažení na podzim roku 1905.

⁷⁰PERNES, Jiří. *Nejen rudé prapory, aneb, Pravda o revolučním roce 1905 v českých zemích*. Brno: Stilus, 2005. 315 s. ISBN 80-903550-2-1. Strana 17.

⁷¹BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992. 308 s. ISBN 80-85192-30-6.

⁷²GIUSTINO, Cathleen M. *Tearing down Prague's Jewish town: ghetto clearance and the legacy of middle-class ethnic politics around 1900*. Boulder: East European Monographs, 2003. xiv, 425 s. East European monographs; 618. ISBN 0-88033-516-5.

⁷³Viz Pernes, 2005. Strana 17.

⁷⁴Viz Pernes, 2005. Strana 17.

4.1 Podzim 1905

Volební kurie a rozdělení mandátů bylo nedemokratické – 72 poslanců kurie všeobecné bylo voleno 5,3 miliony voličů, zatímco 85 poslanců ve velkostatkářské unii (v podstatě šlechtické) získávalo hlasy od pěti tisíců voličů.⁷⁵ Český národ tedy oprávněně spatřoval ve všeobecném, rovném a přímém hlasovacím právu absolutní nezbytnost. Již od září roku 1905 se scházely davy lidí a čekaly na rozhodnutí sněmu Království českého v otázce volebního práva. Ovšem odmítavé a přezíravé stanovisko poslanců vyvolalo obrovské pobouření a bouřlivá nálada mnohde přerůstala ve srážky s policií.⁷⁶ Několikadenní útoky, barikády a boje, přelévající se v noci z centra Prahy do okrajových částí, zastavily až noviny, které 7. listopadu vytiskly - na žádost místodržícího hraběte Coudenhove - žádost pro lid pražský, kterou podepsalo dvacet šest předních představitelů českého veřejného života – politiků, poslanců, advokátů i novinářů.⁷⁷

„Lide český! Velká myšlenka spravedlnosti a práva, všeobecné, rovné hlasovací právo jest v nebezpečí! Důstojné manifestace obrátily se v bouře a krveprolití. My ukážeme všemu světu, kdo obratem tím je vinen! Cítíme vřele se všemi těmi, kteří pro všeobecné právo hlasovací pracují a trpí, ale právě v zájmu jeho prosíme dnes každého, kdo nechce dáti záminku odpůrcům všeobecného hlasovacího práva, aby odpírali širokým vrstvám lidovým oprávnění a způsobilost ku plné politické rovnoprávnosti, aby vši silou se starali by manifestace zůstaly klidné a důstojné. V zájmu pak naší Prahy, kterou nepřátelé naši tak rádi v celém vzdělaném světě tupí a očerňují, prosíme Vás, abyste chránili se všeho násilí, všeho poškozování cizího majetku a útoků na budovy náležející spoluobčanům druhé národnosti. Dokažte celému světu svým klidem, svou disciplinovaností, že jste zralí pro všeobecné právo hlasovací a nedejte se svést k násilnostem těmi, kteří s radostí uvidí, poškodíte-li dobré právo slovanské Prahy, a dáte-li sami záminku nepřátelům Vašich práv, aby Vám je i dále upírali. Pořádkem v ulicích pražských a předměstských a důstojnými manifestacemi k všeobecnému hlasovacímu právu!“⁷⁸

⁷⁵Viz Bednařík, 2011. Strana 140.

⁷⁶Viz Pernes, 2005. Strana 196.

⁷⁷Viz Pernes, 2005. Strana 224.

⁷⁸Lide český!. *Národní listy*. 1905, ročník 45, svazek 307, strana 3.

Díky této zprávě opravdu ustaly násilnosti v českém hlavním městě. Další etapa boje o volební právo na sebe ovšem nenechala dlouho čekat. Sociálně demokratická strana naplánovala na den zasedání říšské rady, tedy na 28. listopad, generální stávku, na kterou se svědomitě připravovala. Ve svých listech každý den vyzývala k solidaritě a zastavení práce. Většina obyvatel země souhlasila s generální stávkou, jakožto bojem k dosažení všeobecného volebního práva a počítala s tím, že je podpoří. Zavřít se toho dne měly nejen brány továren a dveře dílen, ale i kanceláře, obchody, kavárny, hostince a vůbec všechny podniky. Boj za všeobecné volební právo a úspěch generální stávky se tak stal záležitostí sociální demokracie. Demonstrace probíhaly ve Vídni, Štýrském Hradci, Lvoně, Terstu, Brně, Moravské Ostravě, Plzni, Praze a spoustě dalších menších městech. Všude bylo jasné, že organizátoři mají věci pevně v rukou a nepřipustí, aby se zvrátily v neorganizovanou anarchii. V Praze nejenže byla zavřena většina obchodů, ale nejezdily ani tramvaje, jako gesto městské rady podporující požadavek o zavedení všeobecného volebního práva. Několik obchodníků, kteří i přes stávku otevřeli, bylo hned v ranních hodinách donuceno zavřít. Na Václavském náměstí se sešly a seřadily tisícíhlavé davy, a v klidu a absolutním tichu vyrazily přes Václavské náměstí, Příkopy a Celetnou až na Staroměstské náměstí. Jádrem průvodu tvořili sociální demokraté a národně sociální organizace, a k nim se přidaly v neočekávaném množství další vrstvy obyvatelstva – na čtyři tisíce studentů, které vedl profesor Tomáš G. Masaryk, překvapující počet členek Ženského klubu, Sokolové a další. Cestou se k nim přidávaly další tisíce, a když zástup v tichosti, pomalu a důstojně dorazil na Staroměstské náměstí, kde k němu promluvili řečníci, zaplnil úplně celé náměstí. Po vystoupení řečníků se celý dvou set tisící dav v poklidu rozešel.⁷⁹

„Praha byla jevištěm hnutí, jakého nepamatujeme, střediskem zástupův, vedených jednou velikou myšlenkou občanské rovnosti. Imposantní a důstojný klid, jako vždy až dosud v boji za reformu volební poznovu dokumentoval disciplinu ohromných těch těles, pod jejichž krokem otřásaly se ulice. Jak přišel, opět odešel lid z ulic, ale přijde dozajista poznovu a počtem ještě větším, nestane-li se mu po právu, nebude-li požadavek jeho splněn tak, jak toho žádá občanská svoboda a rovnost!“⁸⁰

Ve Vídni se skutečně, podle slibu ministra Gautsche, začalo pracovat na novém zákonu o hlasovacím právu. První návrh zákona byl předložen 23. února 1906 parlamentu, kde

⁷⁹Viz Pernes, 2005. Strany 230-250.

⁸⁰Dvacátý osmý listopad roku 1905. *Národní listy*. 1905, ročník 45, svazek 329, strana 2.

ovšem kvůli zákulisním bojům dlouho neprocházela. Teprve 1. prosince zákon přijala poslanecká sněmovna poměrem hlasů 194 ku 36, 21. prosince jej schválila sněmovna panská a 26. ledna 1907 ji podepsal František Josef I., který sice na trůn nastupoval jako absolutistický panovník, nicméně s myšlenkou rovného hlasovacího práva se dokázal nejen smířit, ale i ztotožnit.⁸¹

„Z Vidně dostihuje zvěst, že císař právě udělil volební reformě pro poslaneckou sněmovnu své schválení, tak že v polovině května t. r. konati se budou v Rakousku po 59 letech opět volby do parlamentu všeobecným hlasováním lidu, bez censu. Dějinný to moment, jímž se zahajuje nová – naprosto nedozírná posud dráha budoucího vývoje politického, sociálního i národního, kteréž se jedni strachují, že povede dolů, do ponurých bažin zkázy a rozvratů zhoubných, kdežto jiní doufají naopak, že povede vzhůru k jasnějším a slunnějším výšinám svobody, míru a blahobytu.“⁸²

Tímto zákonem byly zrušeny kurie, a všeobecné, rovné a tajné volební právo získali všichni muži nad 24 let, kteří byli občany Rakouska-Uherska. Po volbách podle nového, mnohem demokratičtějšího řádu zasedl v dolní komoře parlamentu (poslanecké sněmovně) zhruba stejný počet příslušníků slovanských národností jako Němců a příslušníků národností románských.⁸³ První volby, které proběhly v roce 1907, vyhrála s počtem 38% hlasů Československá sociálně demokratická strana dělnická.

4.2 Politický systém

Jestliže v nejširších vrstvách panoval odpor a nechuť ke germanizaci ve všech podobách, příslušnost k rakouské říši se pokládala za něco zcela jiného. Politické strany různých směrů i jejich reprezentanti (jako například Tomáš Garrigue Masaryk, Václav Klobáček nebo Bohumír Šmeral) brali ve svém programu příslušnost zemí Koruny české k říši jako samozřejmost a dokonce zdůrazňovali nezbytnost setrvání českých zemí v Habsburské monarchii, a to hlavně v obavě před rozpínavostí a výbojností Německa. I když tento postoj do jisté míry spojoval nejrozličnější sociální skupiny a politické směry v rámci českého národa, stále rozdílnější míra respektu vůči historickému státnímu právu

⁸¹Viz Pernes, 2005. Strany 282-295.

⁸²Volební oprava sankcionována. *Národní listy*. 1907, ročník 47, svazek 27, strana 1.

⁸³Viz Šárochová, 2006, Strana 335.

vedla posléze ke vzniku celé řady politických stran.⁸⁴ Na přelomu století byla politická struktura v podstatě již dokončena (a jako taková byla téměř beze změn přijata i Československou republikou po 1. světové válce).

Od počátku formování stran hrál klíčovou roli tisk, a v období existence masových stran byl mocným nástrojem politického působení a budování stranické organizace.⁸⁵ Pro období posledního desetiletí 19. století a vývoje do první světové války je příznačné, že psané slovo vítězilo nad jinými vlivy. Bylo to umožněno i zvyšujícím se počtem vydaných výtisků, umožněných rozvojem výrobních postupů. Pokud jde o strukturu českého tisku, hlavním faktorem určujícím její podobu bylo uspořádání politického života.⁸⁶ Pro politické listy platilo zemské uspořádání v tom smyslu, že listy převážně nepřesáhly zemskou působnost. Distribuce byla postavena na principu předplatného a jen málo výtisků se dostávalo za hranice země. Většina politických stran byla sice ustavena pro celé české země, ale tisk organizovaly zemské nebo okresní výbory a jejich snahou bylo podporovat svůj tisk. Tak na Moravě a ve Slezsku vycházely noviny zemských výborů, které nepodporovaly ústřední listy vydávané v Praze.⁸⁷

4.3 Stranický systém

Politické strany nebyly ústavně zakotveny v systému monarchie, podporu měly pouze ve shromažďovacím zákoně z roku 1867.⁸⁸ Formování a vznik politických stran v Čechách se nijak nevymykal obecným vývojovým trendům jinde v Evropě. Strany byly primárně nacionální a teprve sekundárně se uplatňovala sociální, světonázorová, církevněpolitická a zájmová dělítky.⁸⁹ Na přelomu století se strany původně honorační mění ve strany masové a dochází k vytvoření moderního systému politických stran: strana sociálních demokratů, katolická a strana realistů; přestože nelze až do roku 1918 označit předlitavský politický systém jako skutečně a důsledně demokratický, je nutné

⁸⁴Viz Šárochová, 2006. Strana 331.

⁸⁵MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005. 2 sv. ISBN 80-7239-180-1. Strana 159.

⁸⁶Viz Bednařík, 2011. Strana 140.

⁸⁷KUBÍČEK, Jaromír, ed. a kol. *Česká retrospektivní bibliografie. Řada I, Noviny. Díl I, Noviny České republiky od počátku do roku 1918 (CERBI N1)*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008. 2 sv. ISBN 978-80-86249-46-9.

⁸⁸BALÍK, Stanislav et al. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003. 180 s. Monografie; sv. 9. ISBN 80-210-3307-X. Strana 34.

⁸⁹Viz Malíř, 2005. Strana 19.

připustit, že právě zde se rozvinul základ pro pozdější demokratický režim tzv. První republiky.⁹⁰

Národně liberální tábor zastupovali mladočeši (Národní strana svobodomyslná) a staročeši (Národní strana). Národní strana svobodomyslná byla založena 27. prosince 1874 v Praze jako odnož Národní strany (staročeské). Její program na počátku století koresponduje s pozitivní politikou, kdy je politický přístup mladočechů formován případ od případu, tzv. „volnou rukou“, a to podle toho, zda bylo výhodnější stát v opozici proti vládě nebo ji naopak podporovat.⁹¹ Na rozdíl od programu konce století, kde se profiluje jako „všenárodní“, je před první světovou válkou vyhraněnou městskou stranou a politickou reprezentantkou sílícího českého kapitálu. Po celou dobu byl program kombinací hodnot občanských svobod, českého historického práva a specifického středoevropského liberalismu.⁹² V roce 1907, po volbách podle všeobecného volebního práva, přestala být Národní strana nejsilnější, protože si nebyla schopna udržet silně zájmově rozrůzněné voličstvo. Stejně si ale byla schopna zachovat značný vliv na politický vývoj díky pružné koaliční spolupráci se staročechy, agrárníky a národními sociály. Strana byla, stejně jako všechny ostatní, ochromena první světovou válkou.⁹³

Médiem Národní strany svobodomyslné byly Národní listy Julia Grégra, které po jeho smrti přešly do rukou jeho manželky a syna Prokopa. Noviny si udržovaly nezávislost na Národní straně svobodomyslné, a i když s ní sympatizovaly, ne vždy psaly ve shodě s oficiální stranickou linií. Pod přímý mladočeský vliv se dostaly až v roce 1910, a tím také definitivně skončila éra formální a většinou také žurnalistické nezávislosti na oficiálním stranickém kurzu.⁹⁴ Národní listy byly nejčtenějším a nejvlivnějším česko jazyčným sdělovacím prostředkem a nepřinášely jen pokrokové politické názory, ale také fundované hospodářské a kulturní zprávy. Jejich spolupracovníky byli známí spisovatelé i představitelé veřejného života.⁹⁵ Význam pro mladočeskou stranu i celou českou politiku byl nezastupitelný.

⁹⁰Viz Balík, 2003. Strana 18.

⁹¹Viz Malíř, 2005. Strana 145.

⁹²Viz Balík, 2003. Strana 36.

⁹³Viz Malíř, 2005. Strana 146.

⁹⁴Viz Bednařík, 2011. Strana 141.

⁹⁵Viz Kubiček, 2008. Strana 41.

Národní strana (staročeská) vznikla jako neformální uskupení výrazných osobností českého národa a teprve postupně se institucionalizovala. Programové základy strany vycházely z myšlenek Františka Palackého a Františka Ladislava Riegera. Počátkem století se utváření programu strany chopil Albín Bráf, po Riegrově smrti faktický vůdce strany, a vytyčil úkol dosažení ekonomické „rovnomocnosti“ Čechů s Němci.⁹⁶ Jeho postoje byly upřímně rakouské, neboť docenoval význam mnohonárodní monarchie pro stabilitu střední Evropy. Mezi poslanci Národní strany (staročeské) převažovali příslušníci inteligence (právníci, učitelé, novináři), ale také velkostatkáři. Stejně jako u jejího vzniku, i na přelomu století inklinovalo ke staročeské ideologii velké množství známých osobností (Jaroslav Vrchlický, Karel Václav Rais, Antonín Dvořák, Mikoláš Aleš, Josef Václav Myslbek). Do voleb v roce 1907 šli společně s mladočechy, ale umístili se až na třetím místě a tím ztratili vliv na českou politiku.⁹⁷ Vliv strany zcela zanikl po neúspěchu v říšských volbách v roce 1911.⁹⁸

Novinami Národní strany na počátku století byl Hlas národa (založen roku 1886), ke kterému od roku 1895 vycházel i večerník.⁹⁹ Jeho popularita ovšem klesala od jednání o puntacích. Politický vliv byl velmi omezen, věnoval se totiž spíše národohospodářským otázkám. Staročeské názory se též výrazně projevovaly v kulturně-politické revue Osvěta, a to za výrazného přispění představitelů strany.

Liberální politika starých stran (mladočechů a staročechů) v 90. letech už nemohla uspokojit všechny jejich frakce, které se do té doby cítily ke straně příslušné. Ukázalo se, že tradiční strany nejsou schopny reagovat přijatelným způsobem na sociální problémy, a proto organizované dělnické hnutí vyústilo v ustavení vlastní politické Československé sociálně demokratické strany dělnické.¹⁰⁰ Ve svém programu její představitelé vyzdvihovali zásadu rovnoprávnosti a spolupráce všech národů, odsoudili národní útisk, odnárodňování i přenárodňování a prohlásili, že jedině sociálně demokratické dělnictvo zjedná v českém národu a jazyku rovnoprávnost.¹⁰¹ Velký vzestup strany přišel s boji o všeobecné volební právo v roce 1905. Sociální demokraté získali podporu široké veřejnosti, protože volební reformu, která vešla v platnost roku

⁹⁶Viz Malíř, 2005. Strana 114.

⁹⁷Viz Malíř, 2005. Strana 122.

⁹⁸Viz Malíř, 2005. Strana 122.

⁹⁹Viz Kubiček, 2008. Strana 40.

¹⁰⁰Viz Bednařík, 2011. Strana 143.

¹⁰¹Viz Malíř, 2005. Strana 217.

1907, vybojovali především oni. To se také projevilo v prvních volbách, kdy s bezmála 400 tisíci hlasy získali 24 mandátů. Ve sněmovně se jim podařilo prosadit několik sociálních požadavků. Mimo to měla strana velký podíl na modernizaci a vzestupu české občanské společnosti, přivedla několik set neprivilegovaných a sociálně utlačovaných dělníků k aktivní účasti na kulturním a politickém životě, a pomohla změnit způsob jejich života. Před první světovou válkou dosáhla Československá sociálně demokratická strana dělnická relativně největšího mezinárodního uznání v otázce svébytnosti české národní strany.¹⁰²

Dělnický tisk byl hlavní legální oporou sociální demokracie. Dělnické listy vycházely od roku 1900 jako deník a dokázaly, i přes časté konfiskace, ovlivňovat široký okruh příznivců. Měsíčník Akademie byl zpočátku vydáván jako „orgán mládeže socialistické“. Věnoval se teoretickým otázkám v širokém ideologickém rámci a díky koncepci Františka Modráčka s ním spolupracovali i představitelé jiných politických směrů, například pokrokaři.¹⁰³

Realistický proud vedený Tomášem G. Masarykem se v roce 1900 zformoval do České strany lidové. Tuto nejmladší stranu tvořilo ze začátku jen několik skupin české demokratické inteligence. Chyběl jí pevný program, proto spíše připomínala debatní nestavovský a mezistranický klub než moderní politickou stranu.¹⁰⁴ Projevovala porozumění pro dělnické otázky a s nimi sympatizovali realističtí protestanti, slovákisté a česko-židovští asimilanti.¹⁰⁵ V rámcovém programu se Tomáš G. Masaryk zmiňuje mimo jiné o etnicky spravedlivějším přirozeném státu než k právu historickému, což bylo svého času pokládáno za „státoprávní kacířství“. Klíčovými postavami realistů byli Tomáš Garrigue Masaryk, Jan Svatopluk Machar a Jan Herben (který zároveň redigoval stranický list Čas). Tomáš G. Masaryk přitahoval do strany mladou inteligenci, zatímco Machar s Herbenem ji odrazovali svým autoritativním chováním a jistou nesnášenlivostí.¹⁰⁶ Strana se roku 1905 sloučila s radikálními pokrokaři a tím dala vzniknout České straně pokrokové,¹⁰⁷ podporované Studentskou Revue.

¹⁰²Viz Malíř, 2005. Strana 234.

¹⁰³Viz Bednařík, 2011. Strana 145.

¹⁰⁴Viz malíř, 2005. Strana 376.

¹⁰⁵Viz Kubíček, 2008. Strana 44.

¹⁰⁶Viz Malíř, 2005. Strany 376-384.

¹⁰⁷Viz Balík, 2003. Strana 37.

Katolická frakce se, pomalu a váhavě, oddělila od staročeků a velkou roli v této emancipaci měla encyklika Lva XIII. *Rerum Novarum*.¹⁰⁸ Dále se vyvíjela ve dvou proudech: konzervativním a sociálně orientovaném. Ty měly v podstatě stejnou programovou základnu a lišily se jen v rozdílném důrazu na některé požadavky nebo zájmové oblasti. Sjednocující byly samozřejmě ideje křesťanství, respektive katolicismu, chápané jako základní kámen pro stavbu konstrukce celé společnosti, pro stát, jeho organizace i jedince. Víra v Boha byla chápána jako východisko pro lidský život, jako jeho alfa a omega, jako záruka vnitřní síly člověka vybudovat stát, rodinu a celé lidské společenství. Hlavním úkolem katolických stran bylo usilování o obrodu společnosti katolicismem a jako takovou ji udržet pro další generace.¹⁰⁹ Ke katolické církvi se v roce 1900 hlásilo 97% z česky mluvících obyvatel. Počet obyvatel protestantských denominací byl v podstatě zanedbatelný, tedy 2,5%. Byl to ovšem největší podíl nekatolického obyvatelstva ze všech národností rakousko-uherské monarchie.¹¹⁰ Na sklonku 19. století začal křesťanskou vírou otřásat pozitivismus. Prohlašoval, že věda se může zabývat pouze fakty. Nebojoval tedy proti náboženství, pouze ho ignoroval. Církev tedy neztrácela jen dělnictvo, které se soustředilo na své sociální požadavky, ale i inteligenci,¹¹¹ což se projevilo u voleb v roce 1907. Katolíci sice uspěli, nicméně nevyhráli a v roce 1911 byli drtivě poraženi.

Protagonisté českého katolického tábora upozorňovali na nedostatečné zastoupení v tisku, a to jak oproti jiným politickým stranám, tak i oproti katolickým stranám zahraničním, zejména německým a rakouským. Pravdou je, že se o vlastní list snažili, ten se však potýkal se značnými finančními problémy, vydavatelé si stěžovali na špatnou platební morálku předplatitelů a vše bylo odkázáno na dary vysoké církevní hierarchie či české šlechty.

Organizované hnutí rolnictva, které nesouhlasilo s hospodářskou politikou mladočeků, založilo Československou agrární stranu.¹¹² Reprezentovala zájmy českého a moravského venkova, ale její hlavní list vycházel v Praze. Tím byl do roku 1906 týdeník *Obrana zemědělců*, ta byla vystřídána *Venkovem* a zejména jeho zásluhou se

¹⁰⁸Viz Balík, 2003. Strana 36.

¹⁰⁹Viz Malíř, 2005. Strany 287-291.

¹¹⁰VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3. Strana 54.

¹¹¹MIŠOVIČ, Ján. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 193 s. Knižnice Sociologických aktualit; sv. 7. ISBN 80-85850-99-0. Strana 73.

¹¹²Viz Kubíček. Strana 48.

rozvinula rozsáhlá agitace strany po celém českém venkově. Venkov byl prvním agrárním listem v celém Rakousku a zásluhou šéfredaktora Karla Jonáše v něm pracovali například F. X. Šalda či Arne Novák.

Mezi německými politickými stranami můžeme zmínit například liberální Deutsche Fortschrittspartei (Německá pokroková strana), nejsilnější německou stranu v Českých zemích. V Praze byla strana podporována deníkem Prager Tagblatt, jedním z nejdůležitějších deníků strany vůbec. Dalšími stranami byly například Deutsche Nationalpartei (Německá nacionální strana) či Deutsche Agrarpartei (Německá agrární strana).

Vedle českých a německých politických stran se objevil také Svaz pokrokových českých Židů, politická organizace hlásící se k myšlenkám Masarykových Realistů. Pražští Židé totiž, i když byli v polovině 19. století germanizováni, tíhli spíše ke společnosti české. Židovské hnutí bylo ojedinělé, protože lidé asimilovali k národu potlačovanému, což je svým způsobem unikátní. To dodnes svědčí o tom, že síla jejich přesvědčení pramenila z pocitu sounáležitosti k češství a o upřímnosti jejich rozhodnutí.¹¹³ Díky Židům se rozšířil český vliv v rámci Obchodních a živnostenských komor, který vedl k rozvoji české ekonomiky. Poslední generace českožidovského hnutí vnímala Spolek nejen jako nástroj k plnění úkolů národních, ale šlo i o státnost, demokracii i spolupráci národů. Samotná asimilace nebyla vnímána jako jev spojený pouze s židovskou mentalitou, nýbrž jako něco, co přesahuje židovský rámeček. Věřila, že pracuje-li na sblížení Židů s ostatními národy, buduje v podstatě dílo všelidské. Jejím heslem bylo „S národem českým k míru nad národy“, její snahou ukázat cestu od separace k vyšším celkům, utopicky až k všelidské federaci.¹¹⁴ Počeštění Židů bylo důležité i z hlediska počtu „českých“ obyvatel Prahy.

Český stranickopolitický systém se ustálil kolem roku 1907 a zůstal v prakticky nezměněné podobě až do zániku parlamentně demokratického režimu v Československu na podzim roku 1938.¹¹⁵ Událostí, která pozastavila rozvoj politických stran, se stala velká válka, které se později začalo říkat světová.

¹¹³RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. 1. vyd. Praha: TV Spektrum, 1991. 337 s. ISBN 80-85334-04-6. Strana 113.

¹¹⁴Viz Rybár, 1991. Strana 115.

¹¹⁵Viz Ledvinka, 2002. Strana 52.

5. 1. světová válka

Roku 1848 byl z rakouského trůnu odstaven císař Ferdinand I. Dobrotivý a posléze abdikoval v prospěch svého synovce, Františka Josefa I. Ten byl od svého narození, 18. srpna 1830, vychováván svojí matkou jako budoucí císař a byl tedy na svoji novou funkci plně připraven. V roce 1853 se seznámil s Alžbětou Bavorskou, milovanou Sisi, a tu si v roce 1854 vzal. Během manželství spolu měli čtyři děti, z toho pouze jediného chlapce, Rudolfa, následníka trůnu. Korunní princ ovšem spáchal 30. ledna 1889 i se svojí milenkou Mary Vetserovou sebevraždu. Protože bratr Františka Josefa I. byl zabit v Mexiku, dalším následníkem trůnu se stal František Ferdinand d'Este, císařem ne zrovna milovaný příbuzný. František Ferdinand si 1. července 1900 vzal hraběnku Žofii Chotkovou z Hohenberku. Sňatek to byl morganatický, tedy stavovsky nerovný, a proto musel mít Ferdinand povolení od císaře, které dostal výměnou za slib, že ani Žofie ani jejich děti nebudou mít nárok na práva, pocty, tituly a další, které náležely ženám rovnorodým.¹¹⁶

Evropa byla na počátku 20. století silně militarizovaná a toto období je charakteristické především bojem velmocí o získávání kolonií. Britové soupeřili s Němci o silnější a modernější loďstvo, Francouzi měli s Němci stále nevyřešený spor o Alsasko-Lotrnsko. Rusko se pokoušelo expandovat k důležitým mořským úžinám Dardanely a Bospor, a ve všech státech bylo ovzduší nabyto nacionalismem. Evropa byla přichystaná na válku a čekala pouze na záminku. Tou se staly výstřely sarajevského studenta a politického aktivisty Gavrila Principa v Sarajevu. Ty dne 28. června 1914 zabily nástupce trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii, kteří se přijeli do Bosny podívat na manévry císařské a královské armády.

*„Mnoho, velmi mnoho na vždy v neděli zmařila vražedná koule srbského fanatika. Vzala trůnu dědice a dětem rodiče, vzala však také politickému vývoji mocnou sílu a učinila rázem konec všem dosavadním úvahám o tom, jak se budoucnost říše dále utváří. Nyní ocitne se svým časem v docela jiných rukou.“*¹¹⁷

...pravá tepna a průdušky arciknížete byly úplně rozdrceny. Vévodkyni byla roztržena velká tepna břišní úplně. Smrt následovala zakrvácením v době nejkratší. Střela

¹¹⁶Viz Pernes, 2001. Strana 5.

¹¹⁷Sarajevská tragedie. *Národní listy*. 1914, ročník 54, svazek 176, strana 1.

nalezena v dutině břišní u vévodkyně neporušena. Projektil však u arciknížete nalezen být nemohl, nejspíše uvázl v páteři krční.“¹¹⁸

Srbsko dostalo 23. července od Rakouska-Uherska nesplnitelné ultimátum, které mimo požadavků na dopadení a potrestání všech viníků atentátu omezovalo státní svrchovanost země.

Královská srbská vláda se mimoto zavazuje, že:

- 1. potlačí každou publikaci, která podněcuje k nenávisti a opovržení vůči monarchii a svou všeobecnou tendencí směřuje proti její územní celistvosti;*
- 2. okamžitě rozpustí „Národní obranu“, bude stejným způsobem postupovat proti jiným spolkům a sdružením, které provádějí propagandu vůči Rakousku-Uhersku a učiní nutná opatření, aby rozpuštěné spolky nemohly snad pokračovat ve své činnosti pod jiným jménem nebo v jiné podobě;*
- 3. bezodkladně odstraní z veřejných škol v Srbsku, a to z učitelského sboru i z učebních pomůcek všechno, co slouží, nebo by mohlo sloužit k živění propagandy vůči Rakousku-Uhersku;*
- 4. odstraní z armády a administrativy všechny důstojníky a úředníky, kteří se provinili protirakouskou propagandou, při čemž c. a k. vláda si vyhrazuje právo sdělit královské vládě jejich jména a předložit usvědčující materiál*
- 5. svolit k tomu, aby orgány c. a k. vlády spolupůsobily v Srbsku při potlačování podvratného hnutí namířeného proti územní integritě monarchie;*
- 6. zavede soudní vyšetřování proti těm účastníkům spiknutí z 28. června, kteří se zdržují na území Srbska, a svolí, aby orgány delegované c. a k. vládou se zúčastnily příslušného vyšetřování;*
- 7. urychleně zatkne majora V. Tankosiće a jistého M. Ciganoviće, srbské státní úředníky, kompromitované výsledky vyšetřování*
- 8. účinnými opatřeními zabráni části srbských úřadů na pašování a munice přes hranice a propustí a přísně potrestá příslušníky pohraniční služby v Šabaci a Lóznici, kteří pomáhali sarajevským zločincům při přechodu hranic;*
- 9. podá c. a k. vládě vysvětlení o neomluvitelných výrocích vysokých srbských hodnostářů v Srbsku a v cizině, kteří se bez ohledu na své oficiální postavení neváhali po atentátu ve veřejných prohlášeních nepřátelsky vyslovit proti*

¹¹⁸Přípravy k pohřbu. *Národní listy*. 1914, ročník 54, svazek 176, strana 1.

Rakousku-Uhersku;

*10. bezodkladně oznámí c. a k. vládě, že opatření zahrnutá v předchozích bodech byla provedena...*¹¹⁹

Jelikož Srbsko nesplnilo všech deset bodů ultimáta, Rakousko-Uhersko mu 26. července vyhlásilo válku.

*„Válka Srbsku vypovězena! Poněvadž královská srbská vláda neodpověděla uspokojivě na notu, kterou jí odevzdal rakousko-uherský vyslanec v Bělehradě dne 23. července r. 1914, jest c. a k. vláda nucena, aby pečovala sama o ochranu svých práv a zájmů, a aby za tímto účelem apelovala na moc zbraní. Rakousko-Uhersko má tudíž za to, že jest od tohoto okamžiku ve válečném stavu se Srbskem. Rakousko-uherský ministr zahraničních záležitostí Hr. Berchtold“*¹²⁰

Ještě v prvních dnech poté, co Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku, převládalo všeobecné přesvědčení, že půjde o další z lokálních válek, na které byli lidé zvyklí. Vývoj událostí byl však podstatně odlišný – během několika dnů se zformovaly válečné bloky na stranách Dohody i Trojspolku, a na konci léta se již bojovalo na několika frontách. Válka, která měla být blesková, blitzkrieg, se změnila na válku zákopovou, sitzkrieg, která vyčerpávala materiální i lidské zdroje všech zapojených států. K obraně bylo postupně mobilizováno 70 milionů mužů z celkem 28 zapojených států. Velká válka si během čtyř let vyžádala 10 milionů mrtvých na frontě a dalších 20 milionů zraněných, kteří se vrátili domů s trvalými následky.¹²¹ Státy Dohody nevyhrály pro větší počet vítězných bitev, ale díky jejím vojákům, kteří vydrželi na frontě déle než protivník.¹²²

¹¹⁹VESELÝ, Zdeněk, ed. *Světová politika 20. století v dokumentech (1900-1945)*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, 2000. 324 s. ISBN 80-245-0033-7. Strany 29-30.

¹²⁰Válka Srbsku vypovězena. *Národní listy*. 1914, ročník 54, svazek 205, strana 1.

¹²¹Viz Pánek, 2008. Strana 299

¹²²Viz Bělina, 1992. Strana 141

Vstup jednotlivých významných zemí do války – vyhlášení války v letech 1914-1917¹²³

1914	1915	1916	1917
26.7. Rakousko-Uhersko Srbsku	23. 5. Itálie Rakousko-Uhersku	9. 3. Německá říše Portugalsku	6. 4. USA Německé říši
1.8. Německá říše Rusku	14.10. Bulharsko Srbsku	27.8. Rumunsko Rakousku-Uhersku	14.8. Čína Německé říši
3.8. Německá říše Francii	15. -20.10. Dohoda Bulharsku	28.8. Německá říše Rumunsku, nato Turecko Bulharsku a Rumunsku	7.12. USA Rakousku-Uhersku
4.8. Válečný stav: Německá říše – Belgie		25.11. Řecko Německo říši	
6.8. Rakousko-Uhersku Rusku			
7.8. Černá Hora Rakousko-Uhersku			
11.8. Černá Hora Německé říši			
11.8. Francie Rakousku-Uhersku			
12.8. Velká Británie Rakousko-Uhersku			
23.8. Japonsko Německé říši			
2.-5.11. Rusko, Velká Británie a Francie Turecku			

5.2 Velká válka a české země

Vývoj situace v létě a na podzim roku 1914 byl pro české obyvatelstvo šokující. Čekalo se, že se situace diplomaticky vyřeší stejně, jako v minulosti. Vypuknutí války, zvláště proti „slovanským bratrům“ tedy Srbům a později i Rusům, bylo pro obyvatele zemí koruny české velmi nepříjemné a všude vládla sklíčená atmosféra. Čeští vojáci sice v klidu narukovali, ale jejich náladu vyjadřovala písnička *„červený šátečku, kolem se toč, my jdeme na Rusa, nevíme proč“*¹²⁴ Ze stejného důvodu nebylo Rakousko-Uhersko schopno vytvořit přitažlivou propagandu. Přece jen boj proti Slovanům nemohl

¹²³BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny evropské civilizace*. 2. Vyd. I. Praha: Paseka, 1995. 318 s. ISBN 80-7185-011-X. Strana 185.

¹²⁴Viz Agnew, 2008. Strana 141.

být v Čechách oceněn. Stejně zaskočení byli i čeští politici – vítězná válka by přispěla k výraznému posílení německého živlu nejen v celé monarchii, ale i v Evropě. Vidina porážky se rovněž zdála tragickou.¹²⁵

Zatímco čeští vojáci narukovali s rozpaky bojovat proti Slovanům, chování pražského obyvatelstva, tedy alespoň toho, které se mohlo projevovat, vypadalo jinak. Praha se v prvních dnech války stala dějištěm mohutných „vlasteneckých“ manifestací, které byly organizovány německým obyvatelstvem (k tomu se ovšem přidávala i malá část českého měšťanstva), které se radovalo ze spravedlivé války. Čeští Pražané zůstávali ve většině k svým projevům chladní, protože Vídeň pojmenovala začínající válku jako boj „Germánstva proti Slovanstvu“. Vedení Prahy, v čele se starostou Karlem Grošem, se vydalo cestou českého loajálního kurzu, který byl hanlivě nazýván „rakušácký“. Městská správa se ovšem svojí loajalitou pokoušela získat pro město to nejlepší možné (to nic neměnilo na ne zrovna dobrém vztahu radnice s českými vlastenci) a občas byla projevována loajalita přehnaná,¹²⁶ ale ani ona nemohla zastavit nedostatek potravin, které se začaly vydávat na „chleбенky“ a další „enky“.¹²⁷

S vyhlášením války přišla velmi striktní cenzura. Jen v prvních týdnech bylo ukončeno vydávání 46 periodik (hlavně sociálně demokratického a národně sociálního tisku). Vláda také požadovala od českých novin publikování loajálních článků, psaných vídeňskými úřady, ty ale měly být vydávány za redakční.¹²⁸ Parlament byl uzavřen, demokratická práva omezena, politické strany nefungovaly nebo se scházely pouze v omezeném počtu. V tuto dobu nabývala na významu česká kultura – novináři, herci i spisovatelé se veřejně obraceli k národu a dělili se s ním o své naděje i obavy.¹²⁹

První světová válka přerušila několik desetiletí trvajících a relativně plynulý hospodářský i kulturní vzestup české společnosti, zastavila samostatný vývoj Prahy i okolních měst, a ukončila celou epochu lidské historie. Na počátku nové epochy se potom český národ prezentoval v samostatném státě.

¹²⁵Viz Bělina, 1998. Strana 263.

¹²⁶Viz Bělina, 1998. Strana 264

¹²⁷Viz Kohout, 1986. Strana 136

¹²⁸Viz Bednařík, 2011. Strany 149-150.

¹²⁹Viz Bělina, 1992. Strana 145.

6. Závěr

Český národ neměl na počátku 20. století vlastní stát. Nic to ovšem nezměnilo na tom, že Praha byla hlavním městem zemí Koruny české a takto o ni bylo také pečováno. Obecní dům architektů Balšánka a Polívky se stal secesní perlou celé Evropy, zrcadlem národní hrdosti a zároveň neopomenutelným bodem v další české historii. Dům U Černé matky boží už sice takto důležitou úlohu nehrál, nicméně i on má svůj prim v Evropě a to díky užitému stylu. Neméně důležití byli pro národ a jeho presentaci v zahraničí ostatní umělci, sochaři, spisovatelé a básníci. Klasikové i zastánci moderních směrů. Vedle nich se objevovali průmyslníci, kteří pozdvihovali díky svým obchodním schopnostem Prahu i celé české země na úroveň téměř se rovnající sousednímu Německu a rozhodně převyšující ostatní národy v rakouské monarchii. Politická scéna, i když nebyla tak efektivní, aby byla schopna zaručit národností vyrovnání rovné tomu, kterého se dočkali Maďaři, nabízela mnoho. Československá sociálně demokratická strana dělnická dokázala bez krveprolití to, co v jiných státech stálo stovky a tisíce životů, tedy získat rovné volební právo. Mohli bychom tedy říct, že když kněžna Libuše mluvila o Praze jako městu, jehož sláva se bude hvězd dotýkat, měla pravděpodobně na mysli Prahu na počátku dvacátého století, kdy byla slovanským vzorem a českou pýchou.

7. Seznam použité literatury

- AGNEW, Hugh LeCaine. *Češi a země Koruny české*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 549 s. Novověk; sv. 2. ISBN 978-80-200-1626-3.
- BALÍK, Stanislav et al. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003. 180 s. Monografie; sv. 9. ISBN 80-210-3307-X.
- BARTOŠEK, Luboš. *Náš film: kapitoly z dějin (1896-1945)*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1985. 420 s. Máj; sv. 431.
- BEČKOVÁ, Kateřina. *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000: jubilejní sborník*. Praha: Schola ludus - Pragensia, 2000. 279 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-902505-0-5.
- BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 439 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny zemí Koruny české. II., Od nástupu osvěcenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992. 308 s. ISBN 80-85192-30-6.
- BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny evropské civilizace. 2.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 1995. 318 s. ISBN 80-7185-011-X.
- BĚLINA, Pavel et al. *Dějiny Prahy. II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1998. 565 s. ISBN 80-7185-143-4.
- ČERNÁ, Marie. *Dějiny výtvarného umění. 3., rozš. a upr. vyd.* Praha: Idea servis, 2002. 216 s., [7] s. obr. příl. ISBN 80-85970-41-4.
- ČERNÝ, František, ed. a KLOSOVÁ, Ljuba, ed. *Dějiny českého divadla. III, Činohra 1848-1918*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1977. 657 s.
- ČERNÝ, František. *Měnivá tvář divadla, aneb, Dvě století s pražskými herci*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1978. 319 s., [48] s. obr. příl.
- ČERNÝ, František. *Portréty pražských herců: slovem a karikaturou*. Vyd. 1. Praha: Pražská scéna, 2010. 244 s. ISBN 978-80-86102-69-6.
- ECO, Umberto, ed. *Dějiny krásy*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. 439 s. ISBN 80-7203-677-7.
- FAHR-BECKER, Gabriele. *Secese. 2., upr. vyd.* [Praha]: Slovart, 2007. 424 s. ISBN 978-80-7209-896-5.

- FRED.APPL. Viktor Ponrepo [online]. Citováno 19. 3. 2012. <<http://www.csfd.cz/tvurce/28133-viktor-ponrepo/>>
- GALÍK, Josef et al. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 547 s. ISBN 80-85839-04-0.
- GELLNER, František. *Radosti života*. Vyd. 8., V nakl. Mat'a 2. Praha: Mat'a, 2011. 84 s. Bouře; sv. 3. ISBN 978-80-7287-156-8.
- GIUSTINO, Cathleen M. *Tearing down Prague's Jewish town: ghetto clearance and the legacy of middle-class ethnic politics around 1900*. Boulder: East European Monographs, 2003. xiv, 425 s. East European monographs; 618. ISBN 0-88033-516-5.
- GLENN, Martina. *Alfons Mucha* [online]. Poslední revize 4. 12. 2008. Citováno 18. 3. 2012. <http://www.artmuseum.cz/umelec.php?art_id=563>
- HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí. Devátý díl, [Velké příběhy Habsburků na sklonku jejich vlády]*. 1. vyd. Praha: Via Facti, 2002. 223 s. ISBN 80-238-8971-0.
- HRŮZA, Jiří et al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993. 137 s. Acta Musei Pragensis 93. ISBN 80-85394-01-4.
- KAPLAN, Jan, ŠLAJCHRT, Viktor a LEDVINKA, Václav. *Praha 1900-2000: sto let stovčatého města*. [Praha]: Gallery, ©1999. 351 s. ISBN 80-86010-20-1.
- KOHOUT, Jiří a VANČURA, Jiří. *Praha devatenáctého a dvacátého století: techn. proměny*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1986. 289 s.
- KUBÍČEK, Jaromír, ed. a kol. *Česká retrospektivní bibliografie. Řada I, Noviny. Díl I, Noviny České republiky od počátku do roku 1918 (CERBI N1)*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008. 2 sv. ISBN 978-80-86249-46-9.
- KYBALOVÁ, Ludmila. *Doba turnýry a secese*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 295 s. Dějiny odívání. ISBN 80-7106-148-4.
- LEDVINKA, Václav. *Documenta Pragensia XV*. Praha: Scriptorium, 1997. 632 s. ISBN 80-902151-8-1.
- LEDVINKA, Václav, ed. a SVATOŠOVÁ, Hana, ed. *Město a jeho dům: kapitoly ze stoleté historie Obecního domu hlavního města Prahy (1901-2001)*. Vyd. 1. Praha: Obecní dům, 2002. 379 s. ISBN 80-86339-12-2.

- LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš a MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LINHART, Lubomír. *Malá abeceda filmu*. Praha: Pokrok, 1930. 85, [II] s. Dobrá četba; Sv. 66.
- Listy hlavního města Prahy*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy, 2001-2011. Dostupné také z: <<http://www.listypraha.cz>>.
- MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*. Brno: Doplněk, 2005. 2 sv. ISBN 80-7239-180-1.
- MÍŠOVIČ, Ján. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 193 s. Knižnice Sociologických aktualit; sv. 7. ISBN 80-85850-99-0.
- MUCHA, Jiří. *Kankán se svatozáří: život a dílo Alfonse Muchy*. 1. vyd. Praha: Obelisk, 1969. 324, [2] s.
- Národní galerie v Praze. *Muzeum českého kubismu* [online]. Citováno dne 15. 3. 2012. <<http://www.ngprague.cz/cz/9/sekce/dum-u-cerne-matky-bozi/>>
- Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 1861-1941. ISSN 1214-1240.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006. 693 s. ISBN 80-86971-06-6.
- Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. [Praha]: Paseka, 1996-2003. 28 sv. ISBN 80-7203-007-8.
- PÁNEK, Jaroslav a kol. *Dějiny českých zemí*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2008. 487 s. ISBN 978-80-246-1544-8.
- PERNES, Jiří. *Pod habsburským orlem: České země a Rakousko-Uhersko na přelomu 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2001. 205 s., [24] s. obr. příl. ISBN 80-7243-123-4.
- PERNES, Jiří. *Nejen rudé prapory, aneb, Pravda o revolučním roce 1905 v českých zemích*. Brno: Stilus, 2005. 315 s. ISBN 80-903550-2-1.
- RYBÁR, Ctibor aj. *Židovská Praha: Glosy k dějinám a kultuře: Průvodce památkami*. 1. vyd. Praha: TV Spektrum, 1991. 337 s. ISBN 80-85334-04-6.

SADEK, Vladimír, FRANKOVÁ, Anita a ŠEDINOVÁ, Jiřina. *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. 1. vyd. Praha: SPN, 1992. 59 s. Pomocné knihy pro žáky. ISBN 80-04-25998-7.

Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za rok 1897-1907. České vyd. V Praze: Statistická kommise král. hlavního města Prahy, 1898-1908.

STEHLÍK, František a ŽÁČEK, František, ed. *Stehlíkův historický a orientační průvodce ulicemi hlavního města Prahy*. Praha: František Stehlík, 1929. 624 s.

SVOZIL, Bohumil. *Česká literatura ve zkratce. 3, Období od 90. let 19. století po polovinu 40. let 20. století*. Vyd. 1. Praha: Brána, 2000. 174 s. ISBN 80-242-0259-X.

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006. 4 sv. ISBN 80-7185-795-5.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3.

VESELÝ, Zdeněk, ed. *Světová politika 20. století v dokumentech (1900-1945)*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, 2000. 324 s. ISBN 80-245-0033-7.

8. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Alegorie vzkříšení národa na balkoně Obecního domu	I
Příloha B - Humoristické listy, Nová městská spořitelna	II
Příloha C – Paul Poiret, Les robes	III
Příloha D – Alfons Mucha, Gismonda.....	IV
Příloha E – Národní listy, Válka Srbsku vypovězena.....	V

PŘÍLOHY

Příloha A – Alegorie vzkříšení národa na balkoně Obecního domu

Zdroj: foto autorka

Příloha B - Humoristické listy, Nová městská spořitelna

U reprezentačního domu.

Cizinec: „Petrně nová městská spořitelna, co?“

Posluha: „Ano, něco takového. Město tam ukládá miliony ...“

Zdroj: TRATNÍK F. U reprezentačního domu. *Humoristické listy*, 1909, ročník 52, svazek 12, strana 140:

Příloha C – Paul Poiret, Les robes

zdroj: <<http://www.archive.org/details/lesrobesdepaulpo00irib>>

Příloha D – Alfons Mucha, Gismonda

zdroj: <<http://kristenwishon.wordpress.com/2011/04/14/art-appetizer-gismonda-by-mucha/>>

Ročník padesátý čtvrtý.

V Praze, ve středu 29. července 1914.

Číslo 205

NÁRODNÍ LISTY.

Válka Srbsku vypovězena!

Ve zpravodajství a v obecní listy

V Praze a v zahraničí

Ročník padesátý čtvrtý

Číslo 205

Vydáno dne 29. července 1914

Cena 1 Kč

Provozovna: Národní listy, Praha

V druhém prosbu.

Vydáno dne 29. července 1914

Číslo 205

Vydáno dne 29. července 1914

Cena 1 Kč

Provozovna: Národní listy, Praha

Z Vídně, 28. července. (K. k.) Zvláštní vydání „Wiener Zeitungu“ uveřejňuje v úřední části toto prohlášení války:

Na základě Nejvyššího rozhodnutí Jeho c. a k. Apoštolského Veličenstva ze dne 28. července 1914 bylo dnes královské srbské vládě zasláno ve francouzském jazyce sepsané vypovězení války:

Le gouvernement royal de Serbie n'ayant pas répondu d'une manière satisfaisante à la note, qui lui avait été remise par le ministre d'Autriche-Hongrie à Belgrade à la date du 23. juillet 1914 le gouvernement i. et r. se trouve dans la nécessité, de pourvoir lui-même à la sauvegarde de ses droits et intérêts et de recourir à cet effet à la force des armes. L'Autriche-Hongrie se considère donc de ce moment en état de guerre avec la Serbie. Le Ministre des affaires étrangères d'Autriche-Hongrie comte Berchtold.

V českém překladu zní:

Poněvadž královská srbská vláda neodpověděla uspokojivě na notu, kterou jí odevzdal rakousko-uherský vyslanec v Bělehradě dne 23. července r. 1914 jest c. a k. vláda nucena, aby pečovala sama o ochranu svých práv a zájmů a aby za tímto účelem apelovala na moc zbraní. Rakousko-Uhersko má tudíž za to, že jest od tohoto okamžiku ve válečném stavu se Srbskem.

Rakousko-uherský ministr zahraničních záležitostí hr. Berchtold.

Na základě rozhodnutí císaře a krále Františka Josefa I. vypovědí všem rakousko-uherským, ministerským zahraničním zvláštním loubi Berchtoldu válku království Srbskému.

Dne 28. července letošního roku stali se pro mocnářství rakousko-uherského dnešním 18. historickým, jakého nepamatuje nikdy z nynějších generací občanů této říše. Věsta nastala událost, která odlišila a odlišila všemi křídly a ne zvěděla a nabudu vědomostí.

Nynější generace občanů monarchie habsbursko-uherské dožity se zrušily je válek zahraničních, velkých a královských, a poznaly jich dolekovitě vlivy marnosti: i převládá úctou marnosti. A v to, nať řádky rakousko-uherské dovedy hrdě a povzdali, stalo se nyní prvé pro ni nepřítelům.

Úděl jest nám udělen: proti Srbsku, nedalo Rakousko-Uhersko žádných znaků pro států hospodárnosti: úctou k němu a zemi jeho, jako byty od Srbska žádný, takže Rakousko-Uhersko, uznalo zasloupení: převládá samo o ochranu svých práv a zájmů, a to musí zbraní, protože Rakousko-Uhersko vypovědělo Srbsku válku.

Zde dne tohoto prohlášení státní, moji rakousko-uherské, nemáme však se, že bychom. Potvrdit dle mezinárodního práva, zvlášť zákonu, státní za dvacet hodin, po vypovědi války, lze snad již dnes dokázat proti světu o nich zprávu, jest, která má být předložena, ne povstali na vše ustáli.

V nynější době, přezkoumání: naproti a státní, vstání byl všem našim občanům uložen klid.

Přelíčky této skoli národ český provádí berchtold. Nijde není poctu, za národ český tím prokazují, která stoli na vyřadí a jich požadují. Všude všim, jakým způsobem se nás týká a dotýká události posledních dnů, všichni namítají, že, jak se nás dotýkáli budou psát, a tím je potěší ná klad odvození nároku: náleží.

proti teritoriální integritě Rakousko-Uherského mocnářství, zaslala c. a k. vláda královské srbské vládě 23. v. m. notu, v níž byla formována. Jde o předevky, k jichž přístupu byla královské vládě vyhrazena lhůta 48 hodin. Poněvadž královská srbská vláda neodala na tuto notu uspokojivou odpověď, vidí se c. a k. vláda nucenou postoupiti se sama o hájení svých práv a zájmů a apelovali k tomuto cíli na moc zbraní.

Rakousko-uherské, jest zaslala Srbsku dle článku I. konvence ze dne 18. října 1907, týkajícího se zahájení nepřítelství, listu formálního prohlášení, považuje se od té doby ve válečném stavu se Srbskem.

C. a k. ministerstvo zahraničních záležitostí oznamuje to velvyslanectvím (velvyslanectví), které si na čest prohlásit, že Rakousko-Uhersko bude se těšit za nepřítelství, předpokládaje stejné postoupí Srbska, ustanovením formální konvence ze dne 18. října 1907, která ustanovuje formální deklarace ze dne 26. února 1909.

Velvyslanectví (velvyslanectví) se žádá, aby tato deklarace sdělila ve nejrychlejší své vládě.

zdroj: Válka Srbsku vypovězena. Národní listy. 1914, ročník 54, svazek 205, strana 1.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Kristýna Štěpánková

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: Prezenční studium

Název práce: Praha od počátku 20. století po začátek 1. světové války

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 45

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů české literatury a pramenů: 43

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 1

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: Mgr. Anna Huliciusová